

CIEKAWOŚĆ W
POZNAWANIU
ŚWIATA

BLANDYNA
ZAJDLER

Program nauczania do geografii. Geografia w zakresie podstawowym, III etap edukacyjny

opracowany w ramach projektu

„Tworzenie programów nauczania oraz scenariuszy lekcji i zajęć wchodzących w skład zestawów narzędzi edukacyjnych wspierających proces kształcenia ogólnego w zakresie kompetencji kluczowych uczniów niezbędnych do poruszania się na rynku pracy”

dofinansowanego ze środków Funduszy Europejskich w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój, 2.10 Wysoka jakość systemu oświaty

Warszawa 2019

Redakcja merytoryczna – Anna Kasperska-Gochna

Recenzja merytoryczna – Alicja Węsierska-Kwiecień
Agnieszka Stanuszkiewicz
Katarzyna Szczepkowska-Szczęśniak
dr Beata Rola

Redakcja językowa i korekta – Altix

Projekt graficzny i projekt okładki – Altix

Skład i redakcja techniczna – Altix

Warszawa 2019

Ośrodek Rozwoju Edukacji

Aleje Ujazdowskie 28

00-478 Warszawa

www.ore.edu.pl

Publikacja jest rozpowszechniana na zasadach wolnej licencji Creative Commons –
Użycie niekomercyjne 4.0 Polska (CC-BY-NC).

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.pl>

SPIS TREŚCI

I. Wstęp	4
II. Koncepcja	7
III. Treści nauczania i przewidywane osiągnięcia ucznia	9
IV. Wskazówki metodyczne	30
V. Kontrola i ocena osiągnięć ucznia.....	32
VI. Ewaluacja programu	36
VII. Aranżacja pracowni geograficznej.....	38
VIII. Polecana literatura	38

I. WSTĘP

W kształceniu geograficznym najważniejszym celem powinny być słowa Antoine de Saint-Exupéry: **„Jeżeli chcesz zbudować statek, nie zwołuj ludzi i nie rozdzielaj zadań, lecz ucz ich tęsknoty za dalekim i nieskończonym morzem”**, ponieważ ważny jest sposób takiego kształcenia, który zacieka ucnią i wskaże, jak poznawać otaczający go świat, aby uczeń chciał się uczyć geografii. Takie przesłanki można dostrzec w zapisach nowej podstawy programowej (treści zapisane są w ujęciu problemowym), gdzie zaznaczono odejście od encyklopedyzmu, położono nacisk na poszukiwanie przez ucnią materiałów pomagających w poznaniu świata. Uwzględniono zatem w podstawie programowej konstruktywistyczne podejście do kształcenia geograficznego. Konstruktywizm zakłada, zgodnie z teorią nauczania, że zdobywanie wiedzy jest procesem. Podstawę teoretyczną konstruktywizmu tworzą prace J. Piageta, L. Wygotskiego, J. S. Brunera, a w Polsce głosi te zasady prof. Stanisław Dylak (2015 r., Konstruktywizm jako obiecująca perspektywa kształcenia nauczycieli, www.cen.uni.wroc.pl/teksty/konstrukcja.pdf). Według J. Piageta (1966 r., Warszawa, PWN, Studia psychologii dziecka) wiedza jest aktywnie tworzona i to nauczyciel tworzy sytuacje edukacyjne inspirujące ucnią do samodzielnego poszukiwania rozwiązań, daje uczniowi możliwość samodzielnego podejmowania decyzji o wybraniu konkretnej aktywności. Należy więc stworzyć taką sytuację, w której uczeń widzi cel i sens podejmowanych działań, a także potrafi dostrzec przydatność nabytych umiejętności, np. w życiu codziennym. Uczeń ma nabywać nową wiedzę w wyniku twórczego i samodzielnego dochodzenia do niej, ma poszukiwać, odkrywać i jednocześnie być zaangażowany na lekcji. Uczeń sam przekształca zebrane wiadomości, porządkuje je, tworzy zbiory nowych interesujących go informacji. Aktywność poznawcza ucnią powinna być w sposób właściwy inspirowana przez nauczyciela poprzez wskazanie odpowiednich metod nauczania. Do takich metod na lekcjach geografii należą między innymi: giełda pomysłów lub mapowanie pojęć. Podczas pracy tymi metodami uczeń sam wyjaśnia pojęcia lub klasyfikuje poznane składniki środowiska. Z kolei L. Wygotski twierdzi, że rozwój umysłowy człowieka to proces społeczny. Dzięki uczestnictwu w społecznych działaniach uczeń może się rozwijać, dlatego proponuje się metodę projektu i Web Questu oraz pracę w grupie. J.S. Bruner twierdzi, podobnie jak L. Wygotski, że zdobywanie wiedzy zależne jest od przekazywanych kulturowo doświadczeń. Z tego wynika, że nauczyciel powinien być doradcą i opiekunem ucnią, ale także inspirować ucnią do działania w całym procesie kształcenia. Koncepcja programu dla etapu III napisana jest w oparciu o dokumenty:

- 1. Rozporządzenie** Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia w Dzienniku Ustaw z 2018, poz. 467.

2. Zalecenia Rady Unii Europejskiej z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie. DU UEC 189 z dnia 4 czerwca 2018 r. (wydanie polskie).

3. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 marca 2017 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół (Dz.U. 2017 poz. 703). Program geografii przeznaczony jest dla uczniów szkół kontynuujących naukę na III etapie na poziomie podstawowym. W podstawie programowej, zgodnie z Rozporządzeniem z dnia 30 stycznia 2018 r., przyjęto czas nauki geografii w klasach I – III w wymiarze czterech godzin dydaktycznych: klasy: I – 1 godz.; II – 2 godz.; III – 1 godz. Można też przyjąć inny układ: klasa I i II po dwie godziny „podstawy”, a uczniowie po realizacji treści geograficznych mogą wybrać „rozszerzenie” z geografii od klasy trzeciej lub zakończyć edukację geograficzną (również biologia, chemia, fizyka są tak samo realizowane, tj. „podstawa” w klasach I – II, potem uczniowie mogą wybrać „rozszerzenie”). Byłaby to tak zwana innowacja pedagogiczna, którą zatwierdza dyrektor i rada pedagogiczna szkoły. W tym czasie nauczyciel geografii (w klasie I – III lub I – II) wyposaża uczniów w solidny fundament wiedzy ogólnej. Układ treści jest spiralny, dlatego ważne jest, aby ucząc geografii na poziomie podstawowym, odwoływać się do wiedzy i umiejętności nabytych we wcześniejszych etapach kształcenia. Minister Edukacji określa zakres celów oraz treści kształcenia w rozporządzeniu o podstawie programowej, w której zostały zapisane treści, wiadomości, umiejętności i postawy. Ważnym założeniem opisu wymagań szczegółowych jest użycie czasowników operacyjnych, które pomagają kształtować i sprawdzać umiejętności uczniów. **Uczeń** potrafi:

- **analizować**, np. tekst źródłowy, mapy, dane statystyczne, diagramy, wykresy itp.;
- **opisać, charakteryzować, przedstawiać najważniejsze cechy:** obiektu, zjawiska, procesu, posługując się najczęściej materiałami źródłowymi;
- **wymienić**, np. przykłady zjawisk, pojęcia, określenia, informacje z różnych źródeł;
- **odczytać**, np. z mapy najważniejsze informacje zgodnie z jej legendą, z tekstu źródłowego informacje potrzebne do rozwiązania zadań, odczytać dane statystyczne;
- **formułować** opinie, wnioski, np. na temat problemu badawczego, hipotezy, twierdzenia o prawdziwości, wniosków z obserwacji;
- **lokalizować**, umieszczać poprawnie obiekty w przestrzeni, w terenie, na mapie, np. GPS;
- **porównać**, wyróżnić, zestawiać cechy wspólne i różniące się między obiektami, zjawiskami, procesami, pojęciami;
- **prezentować**, np. wyniki obserwacji zjawisk i procesów, doświadczeń, w postaci graficznej (tabele, rysunki, schematy, zapisy) lub innej, np. fotografując, potrafi też zrobić odpowiednie notatki, projekt, prezentację multimedialną na zadany temat;
- **wyjaśnić**, np. występowanie zjawisk wulkanicznych, tsunami, cyklonów;

- **interpretować**, np. informacje zamieszczone na mapie, w tekstach źródłowych, w tabelach, rysunkach, schematach, wykresach, w Internecie, omawiać je i wyciągać wnioski;
- **wykazać istnienie**, np. związków przyczynowo-skutkowych;
- **uzasadniać**, popierać dowodami, dobierać właściwe argumenty;
- **planować, projektować**: schemat, zarys działań, doświadczeń, obserwacji;
- **oceniać**, wydać opinię, konstruując logiczną, spójną i samodzielną wypowiedź na podstawie podanych lub posiadanych informacji na dany temat.

Cele szczegółowe realizowane w każdej klasie: Uczeń:

1. wyjaśnia, analizuje i interpretuje informacje zawarte w materiałach źródłowych;
2. formułuje i uzasadnia słuszność stawianych hipotez;
3. interpretuje dane przedstawione w tabelach, na wykresach, diagramach;
4. opisuje zmiany zarówno pozytywne, jak i negatywne zachodzące w środowisku geograficznym;
5. przewiduje skutki działalności człowieka zarówno w rolnictwie, usługach, jak i w przemyśle;
6. proponuje środki zaradcze w przypadku niekorzystnych zmian w środowisku przyrodniczym spowodowanych działalnością człowieka;
7. lokalizuje obiekty na mapach, w terenie i w przestrzeni geograficznej;
8. prezentuje wyniki własnej obserwacji, a także własnych projektów;
9. poznaje wieloaspektowo oddziaływania człowiek – środowisko przyrodnicze – człowiek;
10. wyjaśnia relacje człowiek – przyroda – społeczeństwo w różnych skalach: regionalnej i globalnej.

Do najważniejszych umiejętności kluczowych, zgodnych z Zaleceniami Rady Unii Europejskiej z dnia 22 maja 2018 r. uczeń **w trakcie kształcenia ogólnego na III etapie edukacyjnym nabywa kompetencje w zakresie:**

- umiejętności rozumienia, wykorzystywania i refleksyjnego przetwarzania tekstów, w tym tekstów kultury, które prowadzą do osiągnięcia własnych celów, rozwoju osobowego oraz aktywnego uczestnictwa w życiu społeczeństwa;
- myślenia matematycznego – umiejętność wykorzystania narzędzi matematyki w życiu codziennym oraz formułowania sądów opartych na rozumowaniu matematycznym;
- myślenia naukowego – umiejętność wykorzystania wiedzy o charakterze naukowym do identyfikowania i rozwiązywania problemów, a także formułowania wniosków opartych na obserwacjach dotyczących przyrody i społeczeństwa;
- umiejętności komunikowania się w języku ojczystym i w językach obcych, zarówno w mowie, jak i w piśmie;
- umiejętności cyfrowe, czyli sprawne posługiwanie się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi;

- umiejętności wyszukiwania, selekcjonowania i krytycznej analizy informacji, teorii i praktyk, wykorzystania posiadanych wiadomości podczas wykonywania zadań i rozwiązywania problemów, a także rozpoznawania własnych potrzeb edukacyjnych;
- umiejętności społeczne, czyli doskonalenia umiejętności pracy zespołowej, dyskusowania i argumentowania swoich decyzji i poglądów.

Wyżej wymienione kompetencje kluczowe są niezbędne w życiu każdego mieszkańca Polski. Uczeń, posiadając je, szybciej odnajdzie się na rynku pracy, zaplanuje ścieżkę swojej kariery zawodowej, uzasadni potrzebę kształcenia w wybranym przez siebie kierunku i tym podobne.

II. KONCEPCJA

Koncepcja programu została oparta na idei możliwości tworzenia przez nauczyciela własnej wizji kształtowania u ucznia geograficznego myślenia poprzez obserwacje, zajęcia terenowe i różnorodne metody kształcenia geograficznego. Uczeń, poprzez różnorodne zadania, poznaje otaczające go środowisko przyrodnicze i nabywa umiejętności kluczowe, podobnie jak na II etapie, ale na wyższym poziomie. Głównym wątkiem zajęć dla uczniów na tym etapie jest umiejętność gromadzenia i analizowanie zebranych materiałów źródłowych do lekcji, ich opracowanie, praca w grupie (ważne dla ucznia ze SPE) oraz własna inwencja w prezentacji wniosków, np. uczniowie zdolni*. Opieramy się na założeniu, że uczeń poznaje na lekcjach geografii zagadnienia społeczne, gospodarcze oraz problemy środowiska przyrodniczego współczesnego świata w ujęciu regionalnym i globalnym (przydatne w przyszłym życiu zawodowym ucznia). Informujemy również ucznia, iż niezbędne jest umiejętne korzystanie z portali internetowych (kompetencje cyfrowe, przydatne w przyszłym życiu zawodowym ucznia). Należy wskazać uczniowi, jak ważna w zrozumieniu różnych problemów jest aktualna wiedza, a niezbędne wiadomości można pozyskać między innymi z przeczytanej prasy, np. popularno-naukowej. Należy też założyć, że uczeń już wie, jak wykorzystać wiedzę i umiejętności ze szkoły podstawowej podczas realizowania nowych treści na lekcjach geografii w szkole ponadpodstawowej. Zamieszczone zostaną więc informacje, które wiadomości i umiejętności są niezbędne na danej lekcji. Nauczyciel może rozszerzyć podstawowy zakres treści zawartych w podstawie programowej o zagadnienia, które uzna za niezbędne dla wyjaśnienia aktualnych procesów globalnych, np. problemy współczesnej gospodarki światowej, polityczne, społeczne czy związane ze zmianami klimatycznymi itp. Da to możliwość wykazania się uczniom zdolnym i zainteresowanym geografiami, a tym samym umożliwi podniesienie ocen cząstkowych. Kolejnym ważnym elementem kształcenia na tym poziomie są różne metody stosowane w procesie dydaktycznym, w tym metoda projektu jako jedna z metod

indywidualizacji procesu dydaktycznego w pracy z uczniem zdolnym. W każdym przypadku wybór i układ omawianych tematów powinien być dostosowany do zainteresowań uczniów oraz potrzeb i ich zdolności. Realizując program należy uwzględnić pracę z uczniem zdolnym, a więc indywidualizować proces kształcenia. Praca z uczniem mającym różne trudności w sferze społecznej, czy związane z tempem przyswajania sobie nowego materiału, również wymaga indywidualnego podejścia do pracy w takim zespole klasowym. W tej sytuacji należy zróżnicować strategię uczenia się, np. poprzez metodę projektu, która uczy kreatywności i samodzielności w podejmowaniu decyzji – tak ważnych umiejętności na rynku pracy i w przyszłym życiu zawodowym.

W podstawie programowej zapisano najważniejsze cele kształcenia ogólnego:

Wiedza geograficzna:

1. Poznawanie terminologii geograficznej.
2. Zaznajomienie z różnorodnymi źródłami i metodami pozyskiwania informacji geograficznych.
3. Poznanie zróżnicowania środowiska geograficznego, głównych zjawisk i procesów geograficznych oraz ich uwarunkowań i konsekwencji.
4. Poznanie podstawowych relacji między elementami przestrzeni geograficznej (przyrodniczej, społeczno-gospodarczej i kulturowej) w skali lokalnej, regionalnej, krajowej i globalnej. Rozumienie prawidłowości w zakresie funkcjonowania środowiska geograficznego oraz wzajemnych zależności w systemie człowiek – przyroda.
5. Rozumienie zasad racjonalnego gospodarowania zasobami przyrody i zachowania dziedzictwa kulturowego.

Umiejętności i stosowanie wiedzy w praktyce:

1. Korzystanie z planów, map fizycznogeograficznych i społeczno-gospodarczych, fotografii, zdjęć lotniczych i satelitarnych, rysunków, wykresów, danych statystycznych, tekstów źródłowych, technologii informacyjno-komunikacyjnych oraz geoinformacyjnych w celu zdobywania, przetwarzania i prezentowania informacji geograficznych.
2. Interpretowanie treści różnych map.
3. Identyfikowanie relacji między poszczególnymi elementami środowiska geograficznego (przyrodniczego, społeczno-gospodarczego i kulturowego).
4. Formułowanie twierdzeń o podstawowych prawidłowościach dotyczących funkcjonowania środowiska geograficznego.
5. Ocenianie zjawisk i procesów politycznych, społeczno-kulturowych oraz gospodarczych zachodzących w Polsce i w różnych regionach świata.
6. Przewidywanie skutków działalności gospodarczej człowieka w środowisku geograficznym.

7. Krytyczne, odpowiedzialne ocenianie przemian środowiska przyrodniczego oraz zmian społeczno-kulturowych i gospodarczych w skali lokalnej, regionalnej, krajowej i globalnej.
8. Wykonywanie obliczeń matematycznych z zakresu geografii fizycznej i społeczno-ekonomicznej w celu wnioskowania o zjawiskach i procesach geograficznych.
9. Rozwijanie umiejętności komunikowania się i podejmowania konstruktywnej współpracy w grupie.
10. Wykorzystywanie zdobytej wiedzy i umiejętności geograficznych w życiu codziennym zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju.

Kształtowanie postaw:

1. Rozwijanie zainteresowań geograficznych, budzenie ciekawości świata.
2. Docenianie znaczenia wiedzy geograficznej w poznawaniu i kształtowaniu przestrzeni geograficznej.
3. Dostrzeganie aplikacyjnego charakteru geografii.
4. Podejmowanie refleksji nad pięknem i harmonią świata przyrody, krajobrazów przyrodniczych i kulturowych oraz osiągnięciami cywilizacyjnymi ludzkości.
5. Rozumienie potrzeby racjonalnego gospodarowania w środowisku geograficznym zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju, ochrony elementów dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego oraz konieczności rekultywacji i rewitalizacji obszarów zdegradowanych. Przyjmowanie postawy patriotycznej, wspólnotowej i obywatelskiej.
6. Kształtowanie więzi emocjonalnych z najbliższym otoczeniem, regionem oraz krajem ojczystym.
7. Kształtowanie postawy zrozumienia i szacunku dla tradycji, kultury i osiągnięć cywilizacyjnych Polski, własnego regionu i społeczności lokalnej oraz dla ludzi innych kultur i tradycji.
8. Przełamywanie stereotypów i kształtowanie postaw solidarności, szacunku i empatii wobec rodaków oraz przedstawicieli innych narodów i społeczności.

III. TREŚCI NAUCZANIA I PRZEWIDYWANE OSIĄGNIĘCIA UCZNIA

Nauczyciel może, jeśli zachodzi taka konieczność, zwiększyć liczbę godzin w celu wyjaśnienia zaistniałego problemu, dlatego zaplanowano 20 godzin do dyspozycji nauczyciela. W klasach I – III realizujemy następującą liczbę godzin:

Klasa I (1 godz. tygodniowo): 26 godzin, działy I – VI.

Klasa II (2 godz. tygodniowo): 52 godzin, działy VII – XII.

Klasa III (1 godz. tygodniowo): 26 godzin, działy XIII – XVI.

Jako innowacja: klasa I oraz klasa II po 52 godziny.

W podstawie programowej na niektóre treści przeznaczono mniej zagadnień, a w planie uwzględniono większą liczbę godzin, gdyż może być to trudna

do zrozumienia tematyka, należy ją dobrze omówić i utrwalić, dlatego sugeruje się zwiększenie liczby godzin. Po ewaluacji programu może okazać się, że w następnym roku można na te treści przeznaczyć mniej godzin, co każdorazowo zależeć będzie od możliwości klasy. Sugerujemy powtórzenia przynajmniej po 10 jednostkach lekcyjnych.

Ważne. W pracy z uczniem ze SPE obowiązują te same cele kształcenia, które formułuje się dla wszystkich uczniów na danym poziomie, natomiast ich realizacja wymaga wprowadzenia różnorodnych modyfikacji metod i form pracy z różnymi uczniami oraz zróżnicowanych, odpowiednio dostosowanych do ich potrzeb i możliwości materiałów dydaktycznych.

Kompetencje – legenda (K – kompetencje; M – mat; pierwsze litery danej kompetencji):

1. kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji – KR,
2. kompetencje w zakresie wielojęzyczności – KWJ,
3. kompetencje matematyczne oraz kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii – KM, KNP,
4. kompetencje cyfrowe – KC,
5. kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się – KS,
6. kompetencje obywatelskie – KO,
7. kompetencje w zakresie przedsiębiorczości – KP,
8. kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej – KK.

Bloki tematyczne i przydział godzin:

I. Blok tematyczny: Sposoby pracy na lekcjach geografii (4 godz.)

Zakres treści: źródła informacji geograficznej, technologie geoinformacyjne, metody prezentacji danych przestrzennych: obserwacje, pomiary, mapy, fotografie, zdjęcia satelitarne, dane liczbowe oraz graficzna i kartograficzna ich prezentacja (korelacja z matematyką). Dział: I 1 – 8.

1. Temat. Jak można poznać geografię?
2. Temat. Na mapie przedstawiono wiele informacji geograficznych.
3. Temat. Dane statystyczne jako ważne źródło informacji geograficznych.
4. Temat. GPS jako nowoczesne sposoby lokalizacji na Ziemi.
5. Lekcja w terenie (orientacja, aktualizacja mapy, GPS).

Opis działań:

W tej części uczniowie kontynuują ćwiczenia dotyczące umiejętności, które nabyli na lekcjach w szkole podstawowej. Zaliczamy do nich: wykonywanie pomiarów w terenie, czytanie i analizowanie treści różnych map, odczytywanie informacji z tabel i wykresów oraz wiedzę dotyczącą pojęć: plan, mapa, skala, odległość rzeczywista (k. matematyczna i cyfrowa). W szkole ponadpodstawowej nabywają nowe umiejętności, a są to: interpretacja, wyjaśnianie przyczyn, obliczanie wskaźników, określanie związków przyczynowo-skutkowych, formułowanie twierdzeń

o prawidłowościach, wartościowanie zjawisk, prognozowanie, korzystanie z zdjęć satelitarnych, wykorzystanie GPS.

Realizacja treści z tego działu powinna być rozłożona w czasie i odbywać się na wielu lekcjach w ciągu całego cyklu kształcenia geograficznego. Należy wskazać uczniom, że mapa jest podstawowym źródłem wiedzy i bardzo ważną pomocą dydaktyczną w kształtowaniu różnych umiejętności, także przydatną w życiu codziennym.

Proponuję: lekcje w terenie, pracę z mapą i informacjami statystycznymi, burzę mózgów i mapowanie pojęć. Pracując z uczniem zdolnym/zainteresowanym geografią można poszerzyć informacje o treści GIS, nowoczesne sposoby prezentacji informacji na mapie. Wszelkie działania praktyczne zainteresują uczniów. Warto wskazać uczniowi, jak ważna jest umiejętność korzystania z informacji statystycznych w przyszłym życiu zawodowym.

Kompetencje realizowane na lekcjach w bloku I:

- obliczanie: odległości, np. w terenie podczas tworzenia map itp. (KM);
- analizowanie zdjęć satelitarnych (Atlas zdjęć satelitarnych Polski) (KWJ; KC);
- dokumentowanie przeprowadzonych obserwacji (KC);
- wyjaśnienie i ocena możliwości wykorzystywania różnych źródeł informacji geograficznej (KR);
- omawianie przykładów, w jaki sposób pozyskiwać informacje (KJ);
- prezentowanie graficznych i kartograficznych* metod przedstawiania informacji geograficznej (KC);
- odczytywanie danych przedstawionych w formie tabel, wykresów, diagramów (KM);
- interpretowanie i przekształcanie danych liczbowych przedstawionych w postaci tabel i wykresów (KM; KC).

Zajęcia terenowe: czytanie mapy, orientacja mapy w terenie, aktualizacja mapy, szkic, plan, mapa topograficzna, korzystanie z systemu GIS (KS; KM; KP; KJ)

Wymagania szczegółowe. Uczeń:

- czyta mapy;
- orientuje mapy w terenie (GPS);
- oblicza odległości;
- analizuje fotografie i zdjęcia satelitarne;
- dokumentuje prowadzone obserwacje;
- wyjaśnia możliwości wykorzystywania różnych źródeł informacji geograficznej i ocenia ich przydatność;
- prezentuje graficzne i kartograficzne metody przedstawiania informacji geograficznej;
- czyta, interpretuje i przekształca dane liczbowe zapisane w postaci tabel;
- wyjaśnia, jak wykorzystać narzędzia GIS do analiz informacji statystycznych.

II. Blok tematyczny: Ziemia we Wszechświecie (3 godz.)

Zakres treści: budowa Wszechświata. Układ Słoneczny, ciała niebieskie. Ziemia jako planeta, następstwa ruchów Ziemi (korelacja z matematyką i fizyką). Pp. Dział: II 1 – 5

6. Temat. Nasze miejsce w Układzie Słonecznym.

7. Temat. Dlaczego na Ziemi występują pory roku?

8. Temat. Ruch obrotowy Ziemi i jego następstwa.

9. Lekcja dodatkowa na ćwiczenia.

Powtórzenie i sprawdzian

Opis działań:

W tej części uczniowie przypominają sobie z wcześniejszego etapu kształcenia pojęcia takie jak: równik, równoleżniki, południk zerowy, południki, biegun, wysokości górowania Słońca, doba, a także wyjaśnienie następstw ruchów Ziemi.

W szkole ponadpodstawowej we współpracy z nauczycielami matematyki i fizyki wyjaśniają, jakie są następstwa ruchów Ziemi (np. siła Coriolisa, wahadło Foucaulta, rozszerzenie podstawy). Proponuję lekcje ćwiczeniowe wyzwalamy aktywność uczniów, oglądowe. Lekcje te zaciekawia ucznia, jeśli zaproponujemy jakąś formę obserwacji terenowych. Warto wskazać, które wiadomości i umiejętności będą przydatne w przyszłym życiu zawodowym, np. podczas wyjazdów w teren do miejsc nieznanymi.

Kompetencje realizowane na lekcjach w bloku II:

- prezentowanie oświetlenia Ziemi, wyjaśnienie następstw ruchów Ziemi (KN, KM);
- obliczenia, np. różnicy czasu, wysokości górowania Słońca (KM);
- określanie współrzędnych geograficznych (KM);
- odszukanie na mapie miejsc na podstawie podanych współrzędnych geograficznych (KM);
- planowanie przebiegu obserwacji ruchów Ziemi (KN).

Zajęcia terenowe: uczeń obserwuje gwiazdy na sklepieniu nieba (lub na zdjęciach i mapach kosmosu), zapisuje przebieg i wnioski z obserwacji gwiazd*;

dokumentowanie prowadzonych obserwacji; wyjście do planetarium (KN; KM; KC; KR; KWJ).

Wymagania szczegółowe. Uczeń:

- charakteryzuje Ziemię jako planetę Układu Słonecznego i budowę Wszechświata;
- rozpoznaje na zdjęciach i mapach kosmosu gwiazdy na sklepieniu nieba (zapisuje przebieg i wnioski z obserwacji);
- prezentuje ćwiczenia pokazujące oświetlenie Ziemi i ruchy Ziemi;
- wyjaśnia następstwa ruchów Ziemi;
- oblicza, np. różnicę czasu, współrzędne geograficzne;
- odszukuje na mapie miejsca na podstawie podanych współrzędnych geograficznych.

III. Blok tematyczny: Sfery Ziemi i ich znaczenie dla życia na naszej planecie (23 godz.)

(działy: III 1 – 7; IV 1 – 6; V 1 – 4; VI 1 – 4; XIII 1, 2)

Zakres treści:

Atmosfera: (7 godz.) czynniki klimatotwórcze, rozkład temperatury powietrza, ciśnienia atmosferycznego i opadów, ogólna cyrkulacja atmosferyczna, mapa synoptyczna, strefy klimatyczne i typy klimatów. Wpływ działalności człowieka na atmosferę (korelacja z matematyką, fizyką, chemią) Pp. III 1 – 7;

Hydrosfera: (5 godz.) zasoby wód na Ziemi, morza, prądy morskie, sieć rzeczna, lodowce. Wpływ działalności człowieka na hydrosferę (korelacja z chemią). Pp. Działy: IV 1 – 6; XIII 1, 2;

Litosfera: (6 godz.) związek budowy wnętrza Ziemi z tektoniką płyt litosfery, procesy wewnętrzne i zewnętrzne kształtujące powierzchnię Ziemi i ich skutki, skały. Wpływ działalności człowieka na litosferę (korelacja z matematyką, fizyką, chemią). Pp. Działy: V 1 – 4; XIII 1, 2;

Pedosfera i biosfera: (5 godz.) procesy glebotwórcze, typy gleb, strefowość i piętrowość gleb oraz roślinności. Wpływ działalności człowieka na biosferę (korelacja z biologią i chemią). Działy: VI 1 – 4; XIII 1, 2;

10. Temat. Co decyduje o zróżnicowaniu klimatu na Ziemi?
11. Temat. Jakie czynniki klimatotwórcze decydują o składnikach klimatu?
12. Temat. Jak można przedstawić stan pogody w danym miejscu?
13. Temat. Co charakteryzuje pogodę w moim regionie zamieszkania?
14. Temat. Dlaczego na Ziemi występują strefy klimatyczne?
15. Temat. Jak rozpoznać zbliżające się zagrożenie?
16. Temat. Czy istnieje konflikt na linii człowiek – atmosfera?
17. Temat. Dlaczego znajomość i ochrona zasobów wodnych jest obecnie priorytetem?
18. Temat. Dlaczego wody morskie są zanieczyszczone?
19. Temat. Wody powierzchniowe i ich znaczenie dla mieszkańców Ziemi.
20. Temat. Wody uwięzione w lodzie i ich znaczenie dla środowiska.
21. Temat. Jak rozpoznać konflikt na linii człowiek – hydrosfera?
- 22/23. Temat. Wpływ procesów wewnętrznych na rzeźbę powierzchni Ziemi.
- 24/25. Temat. Procesy zewnętrzne i ich rola w modelowaniu rzeźby powierzchni Ziemi.
26. Temat. Skały i ich zastosowanie.
27. Temat. Jakie konflikty dostrzegasz na linii człowiek – litosfera?
- 28/29. Temat. Od czego zależą procesy glebotwórcze?
- 30/31. Temat. Strefy roślinne na Ziemi.
32. Temat. Jak przejawia się konflikt na linii człowiek – biosfera?
33. Lekcja dodatkowa

Powtórzenie i sprawdzian

Opis działań:

W tej części uczniowie przypominają sobie pojęcia znane z lekcji w szkole podstawowej: pogoda, klimat i elementy ukształtowania powierzchni, czynniki

klimatotwórcze (szerokości geograficznej, ukształtowania powierzchni, wysokości n.p.m., odległości od morza i prądów morskich), czynniki rzeźbotwórcze (wody, wiatru, lodu lodowcowego), strefy klimatyczne i roślinne. W klasie I należy położyć nacisk na zależności przyczynowo-skutkowe w środowisku przyrodniczym. Powinna wystąpić ocena środowiska przyrodniczego, także pod kątem skutków działalności człowieka w środowisku, oraz ocena tempa i kierunków zmian w środowisku przyrodniczym. Warto wykorzystać metody problemowe, np. rybi szkielet, drzewko decyzyjne lub stoliki eksperckie. Wiedza z tej części jest przydatna również na lekcjach biologii i historii, np. dlaczego Napoleon przegrał wojnę z Rosją itp. Należy podkreślać interdyscyplinarność geografii. Można poszerzyć zakres tematyczny o aktualne problemy czy zjawiska występujące w poszczególnych sferach.

Kompetencje realizowane na lekcjach w bloku III:

- analizowanie procesów zewnętrznych modelujących powierzchnię Ziemi (erozja, transport, akumulacja, wietrzenie) oraz skutki rzeźbotwórczej działalności rzek, lodowców, lądolodu i mórz, wiatru, temperatur (KWJ; KC; KN; KS);
- wyjaśnienie wpływu zanikania pokrywy lodowej w obszarach okołobiegunowych na gospodarkę, życie mieszkańców i ich tożsamość kulturową (KN; KC; KS);
- określenie problemów związanych z zanieczyszczeniem wód; prezentacja czynników i przebiegu głównych procesów (KN);
- stawianie hipotez badawczych (KN; KWJ);
- analizowanie i interpretacja map tematycznych (klimatycznych, synoptycznych, zdjęć satelitarnych, geologicznych itp.), diagramów klimatycznych, danych dotyczących temperatur powietrza, opadów i klimatu, wód powierzchniowych, stopnia zanieczyszczenia wód itp. (KN; KWJ; KM);
- omawianie czynników klimatotwórczych decydujących o zróżnicowaniu klimatu na Ziemi (KN);
- prezentowanie zagrożeń i skutków zjawisk ekstremalnych, np. w formie prezentacji fotograficzno-opisowej (KN);
- analizowanie rysunków, na których prezentowane są procesy geologiczne oraz prezentacji multimedialnych, w których przedstawione są procesy geologiczne (wewnętrzne i zewnętrzne) oraz podstawowe cechy skał i ich zastosowanie (KM; KWJ);
- prezentowanie związków budowy wnętrza Ziemi z ruchem płyt litosfery i jego wpływu na genezę procesów endogenicznych, wyjaśnienie głównych procesów wewnętrznych prowadzących do urozmaicenia powierzchni Ziemi (ruchy epejrogeniczne, ruchy górotwórcze, wulkanizm, plutonizm, trzęsienia ziemi) (KN; KJ; KC);
- analizowanie procesów zewnętrznych modelujących powierzchnię Ziemi (erozja, transport, akumulacja) oraz skutków rzeźbotwórczej działalności rzek, wiatru, lodowców, lądolodu i mórz oraz wietrzenia (KN; KWJ; KC);

- wyjaśnienie wpływu zanikania pokrywy lodowej w obszarach okołobiegunowych na gospodarkę, życie mieszkańców i ich tożsamość kulturową (KW; KN; KS);
- określanie problemów związanych z zanieczyszczeniem wód (KN);
- prezentowanie czynników i przebiegu głównych procesów glebotwórczych (KWJ; KC; KN; KS);
- rozpoznawanie głównych typów gleb strefowych i astrefowych oraz wskazanie ich rozmieszczenia na kuli ziemskiej (KWJ; KC; KN; KS);
- identyfikowanie czynników wpływających na piętrowe zróżnicowanie roślinności na Ziemi (KN);
- omawianie zależności między klimatem a występowaniem typów gleb i formacji roślinnych w układzie strefowym (KWJ; KC; KN; KS);
- uzasadnianie wpływu człowieka na sfery powłoki ziemskiej (atmosfery, hydrosfery, litosfery, biosfery), wskazywanie na konflikty interesu człowiek a środowisko (KWJ; KC; KN; KS).
- Wymagania szczegółowe. Uczeń:
 - analizuje i interpretuje mapy tematyczne (klimatyczne, synoptyczne, zdjęć satelitarnych itp.), diagramy klimatyczne;
 - wymienia czynniki klimatotwórcze;
 - wyjaśnia, jaki jest wpływ czynników klimatycznych na występowanie stref klimatycznych;
 - porównuje strefy klimatyczne i typy klimatów;
 - prezentuje zagrożenia i skutki zjawisk ekstremalnych;
 - analizuje mapy geologiczne, tablice stratygraficzne, rysunki, wykresy, na których prezentowane są procesy geologiczne;
 - wyjaśnia rolę procesów geologicznych (wewnętrznych i zewnętrznych) w modelowaniu rzeźby Ziemi;
 - wyjaśnia związek budowy wnętrza Ziemi z ruchem płyt litosfery i jego wpływ na genezę procesów endogenicznych, wyjaśnia główne procesy wewnętrzne prowadzące do urozmaicenia powierzchni Ziemi (ruchy epejrogeniczne, ruchy górotwórcze, wulkanizm, plutonizm, trzęsienia ziemi);
 - wyjaśnia wpływ różnorodnych procesów na powstawanie skał;
 - wyjaśnia rolę procesów zewnętrznych modelujących powierzchnię Ziemi (erozja, transport, akumulacja) oraz skutki rzeźbotwórczej działalności rzek, wiatru, lodowców, lądolodu i mórz oraz wietrzenia;
 - wyjaśnia wpływ zanikania pokrywy lodowej w obszarach okołobiegunowych na gospodarkę, życie mieszkańców i ich tożsamość kulturową;
 - wyjaśnia przyczyny zróżnicowania sieci rzecznej na Ziemi;
 - wyjaśnia mechanizm powstawania prądów morskich;
 - wyjaśnia wpływ prądów morskich na życie i gospodarkę człowieka;
 - omawia problemy związane z zanieczyszczeniem wód (powierzchniowych i podziemnych);

- omawia czynniki i przebieg głównych procesów glebotwórczych;
- rozpoznaje typy gleb strefowych i astrefowych, wskazuje ich rozmieszczenie na mapie;
- wymienia czynniki wpływające na piętrowe zróżnicowanie roślinności na Ziemi;
- omawia zależności między klimatem a występowaniem typów gleb i formacji roślinnych w układzie strefowym;
- uzasadnia wpływ człowieka na sfery powłoki ziemskiej (atmosfery, hydrosfery, litosfery, biosfery), wskazuje na konflikty interesu człowiek a środowisko.

IV. Blok tematyczny: Co się dzieje na świecie? (7 godz.)

Zakres treści: podział polityczny i zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego świata: mapa podziału politycznego, system kolonialny i jego rozpad, procesy integracyjne i dezintegracyjne na świecie, konflikty zbrojne i terroryzm, podstawowe wskaźniki rozwoju (korelacja z historią). Pp. dział: VII (1 – 8)

34. Temat. Co decyduje o podziale politycznym świata?

35. Temat. Przyczyny rozpadu systemu kolonialnego świata.

36. Temat. Dlaczego w XX wieku nastąpiła integracja w Europie?

37. Temat. Przyczyny konfliktów we współczesnym świecie.

38. Temat. Na jakiej podstawie określono zróżnicowanie państw świata?

39/40. Temat. Poziom rozwoju gospodarczego i jego wpływ na życie społeczeństw.

41. Lekcja do dyspozycji nauczyciela

Powtórzenie i sprawdzian

Opis działań:

W części tej należy przypomnieć uczniom, że już wcześniej (na II etapie kształcenia) omawiali następujące zagadnienia: podział polityczny Europy, sąsiedzi Polski, wejście Polski do UE, procesy integracji i globalizacja.

Istotne jest wyjaśnienie uczniowi przyczyn współczesnych zmian na mapie politycznej świata oraz wskazanie źródeł informacji. Najważniejsze i aktualne informacje, poszerzające zakres wiedzy ujętej w Podstawie programowej, uczeń znajdzie w codziennej prasie i wiadomościach. Metody stosowane na lekcji to analiza tekstów źródłowych, debaty, dyskusje, burza mózgów. Warto wskazać, że umiejętność korzystania z różnorodnych źródeł informacji i ich interpretacja to ważna kompetencja kluczowa przydatna w dalszej karierze zawodowej każdego człowieka. Uczymy empatii i kompetencji społecznych i kulturalnych.

Kompetencje realizowane na lekcjach w bloku IV:

- czytanie mapy, tworzenie map aktualnych konfliktów na świecie (KN; KS; KK);
- analizowanie: tekstów źródłowych, danych statystycznych, procesów społeczno-ekonomicznych, przyczyn i skutków konfliktów na świecie, przyczyn zróżnicowania gospodarczego państw świata według wskaźników rozwoju: PKB na jednego mieszkańca, wskaźniki Rozwoju Społecznego (HDI) i Ubóstwa Społecznego (HPI) (KN; KP; KS; KM);

Wymagania szczegółowe. Uczeń:

- czyta mapy, np. mapy aktualnych konfliktów na świecie;
- wyjaśnia: przyczyny i skutki konfliktów na świecie, co to jest terroryzm;
- wyjaśnia, dlaczego wystąpił rozpad kolonializmu;
- analizuje procesy społeczno-ekonomiczne;
- wyjaśnia przyczyny zróżnicowania gospodarczego państw świata według wskaźników rozwoju: PKB na jednego mieszkańca, wskaźniki Rozwoju Społecznego (HDI) i Ubóstwa Społecznego (HPI);
- porównuje PKB państw o różnym poziomie rozwoju gospodarczego.

V. Blok tematyczny: Co decyduje o przemianach demograficznych na świecie? (12 godz.)

Zakres treści: przemiany struktur demograficznych i społecznych oraz procesy osadnicze: rozmieszczenie i liczba ludności, przemiany demograficzne, migracje, zróżnicowanie narodowościowe, etniczne i religijne, kręgi kulturowe, sieć osadnicza, procesy urbanizacji, rozwój obszarów wiejskich. Pp. Działy: VIII (1 – 15), XIII 7, 10 (korelacja z matematyką i historią). Kompetencje społeczne, matematyczne, przedsiębiorczości.

42. Temat. Jakie czynniki decydują o rozmieszczeniu ludności na świecie?

43/44. Temat. Wskaźniki pomagające opisać problemy demograficzne społeczeństw.

45. Temat. Czy grozi nam eksplozja demograficzna?

46/47. Temat. Jakie są przyczyny i następstwa starzenia się społeczeństw?

48/49. Temat. Współczesne migracje i ich konsekwencje.

50. Temat. Czy możemy mówić, że XXI w. to wiek zróżnicowania kulturowego świata?

51. Temat. Współczesne procesy urbanizacyjne świata.

52. Temat. Mieszkać w mieście czy na wsi? – współczesne trendy w osadnictwie.

53. Temat. Czy można chronić krajobrazy kulturowe przed ich degradacją?

54/55. Lekcje do dyspozycji nauczyciela.

Powtórzenie i sprawdzian

Opos działań:

W tej części, dotyczącej tematyki demograficznej świata, przypominamy uczniom umiejętności, jakie nabyli na poprzednich etapach kształcenia, to jest: czytanie, interpretacja i analiza treści różnych map, analiza diagramów i wykresów, wyjaśnienie sposobu i zastosowania różnych metod przedstawiania treści geograficznych, wyjaśnienie pojęć: demografia, metropolia, migracje, wskaźniki przyrostu naturalnego. W szkole ponadpodstawowej szczegółowe omówienie procesów demograficznych ułatwi realizację tych samych zagadnień również przy omawianiu demografii Polski. Zakres treści można poszerzyć o informacje zamieszczone w GUS lub innych dostępnych materiałach źródłowych oraz o informacje zamieszczone w prasie tematycznej. Metody proponowane to: burza mózgów, praca z danymi statystycznymi, metody problemowe, dyskusje. Interpretacja informacji statystycznych należy do kompetencji matematycznych rozwijających myślenie

przestrzenne, wnioskowanie i analizowanie, ważne w każdej karierze zawodowej młodego człowieka.

Kompetencje realizowane na lekcjach w bloku V:

- obliczanie współczynników: dzietności, przyrostu naturalnego, gęstości zaludnienia, a także współczynnika urbanizacji (KM; KC);
 - analizowanie: danych statystycznych, wykresów (fazy rozwoju demograficznego), piramidy płci i wieku, przykładów degradacji krajobrazów kulturowych miast i wsi, map cyfrowych dostępnych w Internecie (KM; KC);
 - opisywanie: prognozy zmian w strukturze ludności, cech demograficznych wybranego obszaru i kierunków migracji (KM; KC);
 - ocenianie konsekwencji eksplozji demograficznej lub jej regresu oraz urbanizacji (KM);
 - wykazywanie związków pomiędzy przeciętną długością trwania życia a starzeniem się społeczeństw (KM; KN);
 - wyjaśnianie: przyczyn i konsekwencji niskiego przyrostu naturalnego w Polsce, procesu starzenia się społeczeństw, roli planowania przestrzennego w ochronie krajobrazów kulturowych, np. Polski, przyczyn zróżnicowania religijnego i kulturowego (kręgi kulturowe) świata (KM; KN; KS; KK);
 - prognozowanie sytuacji demograficznej na danym obszarze na podstawie danych statystycznych (KM; KN);
 - odróżnianie uchodźstwa od migracji ekonomicznej (KM; KS; KC).
 - Wymagania szczegółowe. Uczeń:
 - oblicza współczynniki: dzietności, przyrostu naturalnego, wskaźnik gęstości zaludnienia, współczynnik urbanizacji;
 - analizuje wykresy (fazy rozwoju demograficznego), piramidę płci i wieku, opisuje prognozy zmian w strukturze ludności, na podstawie danych statystycznych cechy demograficzne wybranego obszaru i kierunki migracji;
 - ocenia konsekwencje eksplozji demograficznej lub jego regresu oraz urbanizacji;
 - wykazuje związek pomiędzy przeciętną długością trwania życia a starzeniem się społeczeństw;
 - wyjaśnia przyczyny i konsekwencje niskiego przyrostu naturalnego w Polsce i procesu starzenia się społeczeństw;
 - prognozuje sytuację demograficzną na danym obszarze na podstawie danych statystycznych;
 - odróżnia uchodźstwo od migracji ekonomicznej;
 - charakteryzuje zróżnicowanie religijne i kulturowe (kręgi kulturowe) świata;
 - korzysta z map cyfrowych dostępnych w Internecie;
 - analizuje przykłady degradacji krajobrazów kulturowych miast i wsi;
 - wyjaśnia rolę planowania przestrzennego w ochronie krajobrazów kulturowych.
- VI. Blok tematyczny: Co decyduje o zmianach w przemyśle? (14 godz.)

Zakres treści: uwarunkowania rozwoju gospodarki światowej, rola poszczególnych sektorów gospodarki w rozwoju cywilizacyjnym, procesy globalizacji, współpraca międzynarodowa, gospodarka oparta na wiedzy, społeczeństwo informacyjne. Czynniki lokalizacji, przemysł tradycyjny i zaawansowanych technologii, deindustrializacja i reindustrializacja, struktura produkcji energii i bilans energetyczny, zmiany wykorzystania poszczególnych źródeł energii, dylematy rozwoju energetyki jądrowej. (korelacja: historia, WOS) Pp. Działy: IX 1 – 6; XI 1 – 7; XIII 4.9, 10.

56. Temat. Rola poszczególnych sektorów gospodarki w rozwoju cywilizacyjnym świata.

57. Temat. Procesy globalizacji w gospodarce światowej.

58. Temat. Wymiana towarowa i jej obecna rola.

59/60. Temat. Rola innowacji w gospodarce współczesnego świata.

61. Temat. Jak czynniki lokalizacji wpłynęły na rozwój przemysłu?

62. Temat. Dlaczego na przełomie XX i XXI wieku coraz większą rolę odgrywają w przemyśle nowoczesne technologie?

63. Temat. Jakie są przyczyny i skutki deindustrializacji na świecie?

64/65. Temat. Dlaczego konieczna jest zmiana w strukturze zużycia energii na świecie?

66. Temat. Rola wykorzystania energetyki jądrowej jako źródła energii.

67. Temat. Jak wytłumaczyć konflikt środowisko a działalność górnicza?

68/69. Lekcje do dyspozycji nauczyciela.

Powtórzenie i sprawdzian

Opis działań:

W tej części przypominamy pojęcia wyjaśniane na lekcjach z poprzednich etapów kształcenia: przemysł, nowoczesne technologie, odnawialne i nieodnawialne źródła energii, czynniki lokalizacji przemysłu.

Ta część dotyczy dalszego kształtowania umiejętności korzystania z różnych źródeł informacji geograficznej (map, danych statystycznych i innych dostępnych materiałów źródłowych), uczeń odczytuje, analizuje, wnioskuje, porównuje, stawia hipotezy i rozwiązuje problemy. Szczególny nacisk należy położyć na nowe gałęzie przemysłu i nowoczesne technologie, wpływ przemysłu na środowisko (porównanie) oraz wskazanie tempa zmian zachodzących w przemyśle i ich znaczenia dla sprawnego funkcjonowania gospodarki światowej. Wszystkie omawiane zagadnienia porównamy następnie z Polską.

Metody stosowane na lekcji to: praca z mapą, danymi statystycznymi,

a w szczególności praca z tekstem źródłowym. Stosujemy metody: giełda pomysłów, ranking ważności, metaplan i inne metody problemowe.

Rozwijamy kompetencje społeczne i przedsiębiorczości, ważne w karierze zawodowej ucznia.

Kompetencje realizowane na lekcjach w bloku VI:

- korzystanie z różnych źródeł informacji geograficznej: map, danych statystycznych i innych dostępnych materiałów źródłowych, np. www.scholaris.pl, e-podręczniki (KN; KP; KS; KM; KC);
- ćwiczenia w odczytywaniu, analizowaniu, wnioskowaniu i porównywaniu danych statystycznych i map różnej treści (KM; KC);
- wyjaśnianie przyczyn i formułowanie twierdzenia o prawidłowościach w zakresie zmiany roli przemysłu w rozwoju cywilizacyjnym dla wybranych krajów świata, w tym Polski (KN; KP; KS);
- wykazanie znaczenia kapitału ludzkiego w rozwoju gospodarczym (KN);
- charakteryzowanie procesów globalizacji w aspekcie gospodarczym, społecznym i politycznym, dyskusje na temat skutków tego procesu dla Polski (wskazanie argumentów popartych konkretnymi przykładami) (KN; KP; KS; KM);
- analizowanie struktur i kierunków międzynarodowej wymiany towarowej, ocenianie miejsca i struktury handlu zagranicznego Polski oraz uzasadnianie potrzeb przestrzegania zasad sprawiedliwego handlu (KN; KP; KS; KM; KC);
- wyjaśnienie zmieniającej się roli czynników lokalizacji przemysłu oraz ich wpływu na rozmieszczenie i rozwój jego wybranych działów (KN; KC);
- porównywanie cech przemysłu tradycyjnego i przemysłu zaawansowanych technologii oraz analizowanie gospodarczych i społecznych skutków rozwoju nowoczesnego przemysłu (KN; KP; KS; KM);
- analizowanie przebiegu i konsekwencji procesów deindustrializacji w wybranych państwach świata oraz uzasadnianie roli procesów reindustrializacji na świecie, ze szczególnym uwzględnieniem Europy i Polski (KN; KP; KS; KM);
- charakteryzowanie zmian w strukturze zużycia energii, z uwzględnieniem podziału na źródła odnawialne i nieodnawialne oraz porównywanie struktury produkcji energii w Polsce ze strukturą w innych krajach w kontekście bezpieczeństwa energetycznego (KC; KN; KP; KS; KM);
- ocenianie stanu i zmian bilansu energetycznego świata i Polski, przedstawianie skutków rosnącego zapotrzebowania na energię, jego wpływu na środowisko geograficzne oraz uzasadnianie konieczności podejmowania działań na rzecz ograniczania tempa wzrostu zużycia energii; wyjaśnianie, jakie są pozytywne i negatywne skutki stosowania odnawialnych i nieodnawialnych źródeł energii (KN; KP; KS; KM);
- dyskusowanie na temat pozytywnych i negatywnych skutków stosowania odnawialnych i nieodnawialnych źródeł energii (KN; KP; KS; KM);
- analizowanie, jak wykorzystana jest energetyka jądrowa na świecie, analizowanie problemów związanych z jej rozwojem, wskazanie na potrzebę społecznej debaty nad decyzją o jej wykorzystaniu w Polsce (KN; KP; KS; KM).
- Wymagania szczegółowe. Uczeń:
- korzysta z różnych źródeł informacji geograficznej: map, danych statystycznych i innych dostępnych materiałów źródłowych, np. www.scholaris.pl, e-podręczniki;

- odczytuje, analizuje, wnioskuje i porównuje dane statystyczne i mapy różnej treści;
- wyjaśnia przyczyny i formułuje twierdzenia o prawidłowościach w zakresie zmiany roli przemysłu w rozwoju cywilizacyjnym na przykładzie wybranych krajów świata;
- wykazuje znaczenie kapitału ludzkiego w rozwoju gospodarczym;
- charakteryzuje przejawy procesów globalizacji w aspekcie gospodarczym, społecznym i politycznym, dyskutuje na temat skutków tego procesu dla Polski;
- analizuje strukturę i kierunki międzynarodowej wymiany towarowej;
- ocenia miejsce i strukturę handlu zagranicznego Polski oraz uzasadnia potrzebę przestrzegania zasad sprawiedliwego handlu;
- wyjaśnia rolę czynników lokalizacji przemysłu oraz wykazuje ich wpływ na rozmieszczenie i rozwój jego wybranych działów;
- porównuje cechy przemysłu tradycyjnego i przemysłu zaawansowanych technologii;
- analizuje gospodarcze i społeczne skutki rozwoju nowoczesnego przemysłu;
- analizuje przebieg i konsekwencje procesów deindustrializacji w wybranych państwach świata;
- uzasadnia rolę procesów reindustrializacji na świecie, ze szczególnym uwzględnieniem Europy i Polski;
- charakteryzuje zmiany w strukturze zużycia energii, z uwzględnieniem podziału na źródła odnawialne i nieodnawialne;
- porównuje strukturę produkcji energii w Polsce ze strukturą w innych krajach w kontekście bezpieczeństwa energetycznego;
- ocenia stan i zmiany bilansu energetycznego świata i Polski, przedstawia skutki rosnącego zapotrzebowania na energię, jego wpływ na środowisko geograficzne;
- uzasadnia konieczność podejmowania działań na rzecz ograniczania tempa wzrostu zużycia energii;
- wyjaśnia, jakie są pozytywne i negatywne skutki stosowania odnawialnych i nieodnawialnych źródeł energii;
- dyskutuje na temat pozytywnych i negatywnych skutków stosowania odnawialnych i nieodnawialnych źródeł energii;
- analizuje wykorzystanie energetyki jądrowej na świecie oraz problemy związane z jej rozwojem;
- wskazuje na potrzebę społecznej debaty nad decyzją o wykorzystaniu energetyki jądrowej w Polsce.

VII. Blok tematyczny: Co decyduje o rozwoju rolnictwa, leśnictwa i zasobach biologicznych wód?(7 godz.)

Zakres treści: rolnictwo, leśnictwo i rybactwo: czynniki rozwoju rolnictwa, struktura użytków rolnych, obszary upraw i chów zwierząt, zrównoważona gospodarka leśna, rybactwo (morskie i śródlądowe, akwakultura), analiza, na przykładach ze świata, wpływu działalności rolniczej, w tym płodozmianu i monokultury rolnej, chemizacji

i mechanizacji rolnictwa, melioracji i nadmiernego wypasu zwierząt na środowisko przyrodnicze.

Pp. Działy: X (1 – 6); XIII (3; 9, 10) (korelacja z biologią, chemią).

70. Temat. Co decyduje o rozwoju rolnictwa na świecie?

71. Temat. Jakie są przyczyny zmian w użytkowaniu ziemi na świecie?

72. Temat. Uprawiać ziemię czy nastawić się na chów zwierząt?

73. Temat. Rola lasów we współczesnym świecie.

74. Temat. Jak wykorzystać zasoby biologiczne ekosystemów wodnych?

75. Temat. Jaki jest wpływ nowoczesnego rolnictwa na środowisko przyrodnicze?

76. Temat. Czy można rewitalizować obszary zdegradowane rolniczo?

77/78. Lekcje do dyspozycji nauczyciela.

Powtórzenie i sprawdzian

Opis działań:

W tej części należy przypomnieć pojęcia wyjaśniane uczniom na lekcjach podczas poprzednich etapów kształcenia (przyroda i geografia). Treści znane już uczniowi to: użytkowanie ziemi, chów, hodowla, zboża, rośliny przemysłowe, warunki przyrodnicze i antropogeniczne rozwoju rolnictwa, gleby i ich znaczenie, działalność człowieka w różnych strefach klimatycznych. W dalszym ciągu należy kształtować umiejętności korzystania z różnych źródeł informacji geograficznych (map, danych statystycznych i innych dostępnych materiałów źródłowych); uczeń odczytuje, analizuje, wnioskuje, porównuje, stawia hipotezy i rozwiązuje problemy, w tym: np. wpływ człowieka na środowisko przyrodnicze i jak można zapobiegać degradacji środowiska w wyniku intensywnego rolnictwa lub gospodarki żarowej.

Uczniowie poznają wybrane zagadnienia dotyczące cech rolnictwa, zmian zachodzących w rolnictwie, tempa rozwoju rolnictwa, ich znaczenia dla sprawnego funkcjonowania gospodarki. Wszystkie omawiane zagadnienia warto każdorazowo porównywać następnie z Polską.

Metody stosowane na lekcjach to: praca z mapą, danymi statystycznymi, a w szczególności analiza materiałów źródłowych, giełda pomysłów, ranking ważności, metaplan i inne. Należy podkreślać zagrożenia dla rolnictwa wynikające z nieprzemysłanej działalności człowieka i rozwijać u uczniów umiejętności dostrzegania różnorodnych problemów występujących we współczesnym świecie (wykracza poza program).

Kompetencje kształtowane na lekcjach w bloku VII to w szczególności:

- korzystanie z różnych źródeł informacji geograficznej (map, danych statystycznych i innych dostępnych materiałów źródłowych na www.scholaris.pl) (KN; KP; KS; KM);
- odczytywanie, analizowanie, wnioskowanie i porównywanie danych statystycznych i map różnej treści (KC; KN; KP; KS; KM);

- wyjaśnianie wpływu czynników przyrodniczych i antropogenicznych na rozwój rolnictwa na świecie, rozmieszczenia głównych upraw, rozmieszczenia łowisk na świecie, rozmieszczenia lasów (KC; KN; KP; KS; KM);
- wskazywanie na mapie zasięgu głównych upraw i chowu zwierząt na świecie, wykazywanie znaczenia przyrodniczego, społecznego i gospodarczego lasów (KN; KS; KR);
- obliczanie wskaźnika lesistości na świecie i w Polsce (KM; KC);
- porównywanie struktury użytków rolnych w Polsce z wybranymi krajami świata (KM);
- uzasadnianie konieczności i możliwości wykorzystania zasobów biologicznych morza i wód śródlądowych oraz rozwoju akwakultury w kontekście zachowania równowagi ekosystemów wodnych (KN; KP; KS).
- Wymagania szczegółowe. Uczeń:
 - odczytuje informacje z różnych źródeł geograficznych (map, danych statystycznych i innych dostępnych materiałów źródłowych, np. na www.scholaris.pl);
 - analizuje, wnioskuje i porównuje dane statystyczne i mapy różnej treści;
 - wyjaśnia wpływ czynników przyrodniczych i antropogenicznych na rozwój rolnictwa na świecie;
 - wskazuje na mapie rozmieszczenie głównych upraw, chowu zwierząt, łowisk na świecie, lasów;
 - wykazuje znaczenie przyrodnicze, społeczne i gospodarcze lasów;
 - oblicza wskaźniki lesistości na świecie i w Polsce;
 - porównuje strukturę użytków rolnych w Polsce z wybranymi krajami świata;
 - uzasadnia konieczność i możliwości wykorzystania zasobów biologicznych morza i wód śródlądowych oraz rozwoju akwakultury w kontekście zachowania równowagi ekosystemów wodnych.

VIII. Blok tematyczny: Przyczyny zróżnicowania sektora usług (6 godz.)

Zakres treści: zróżnicowanie sektora usług, rola usług komunikacyjnych, edukacyjnych, finansowych i turystycznych oraz wymiany towarowej w rozwoju społeczno-gospodarczym, rodzaje transportu, atrakcyjność regionów turystycznych świata. Pp. działy: XII (1 – 5); XIII (6, 9, 10) (korelacja z WOS).

79. Temat. Rola usług w tworzeniu PKB na przykładzie ze świata i w Polsce.

80. Temat. Rola usług w rozwoju społeczno-gospodarczym świata.

81. Temat. Rola usług transportowych.

82. Temat. Czy istnieje konflikt na linii usługi komunikacyjne a środowisko przyrodnicze?

83/84. Temat. Rozwój turystyki i jego wpływ na środowisko przyrodnicze.

85/86. Lekcje do dyspozycji nauczyciela

Powtórzenie i sprawdzian

Opis działań:

W tej części należy przypomnieć uczniom pojęcia wyjaśniane na lekcjach w ramach poprzednich etapów kształcenia, np. uczeń omawia tempo rozwoju usług, wyjaśnia ich znaczenia dla sprawnego funkcjonowania gospodarki, wyjaśnia rolę nowoczesnej łączności oraz transportu. Część ta dotyczy dalszego kształtowania umiejętności korzystania z różnych źródeł informacji geograficznej (map, danych statystycznych i innych dostępnych materiałów źródłowych). Uczeń odczytuje, analizuje, wnioskuje, porównuje, stawia hipotezy i rozwiązuje problemy. Uczniowie poznają wybrane zagadnienia związane z nowymi usługami, nowoczesną łącznością oraz sprawnie działającym transportem. Wszystkie omawiane zagadnienia należy następnie porównać z Polską. Na lekcji sugerowana jest praca z mapą, danymi statystycznymi, a także analiza materiałów źródłowych. Stosujemy metody: giełda pomysłów, rankingi (trójkątny i diamentowy), inne metody, np. analiza SWOT, drzewko decyzyjne.

Kompetencje realizowane na lekcjach w bloku VIII:

- korzystanie z różnych źródeł informacji geograficznej (map, danych statystycznych i innych dostępnych materiałów źródłowych na www.scholaris.pl) (KN; KP; KS; KM);
- odczytywanie, analizowanie, wnioskowanie i porównywanie danych statystycznych i map różnej treści (KC; KN; KM);
- przedstawianie zalet i wad różnych rodzajów transportu oraz charakteryzowanie uwarunkowań ich rozwoju w wybranych państwach świata, w tym w Polsce (KN);
- charakteryzowanie zróżnicowania sektora usługowego, analiza jego struktur w Polsce i innych wybranych państwach świata (KN; KP; KM)
- przedstawianie stopnia zaspokojenia potrzeb na usługi podstawowe i wyspecjalizowane w państwach o różnym poziomie rozwoju gospodarczego (KN; KM);
- wyjaśnianie znaczenia usług komunikacyjnych (transportu i łączności), edukacyjnych, finansowych i turystycznych oraz handlowej wymiany towarowej w rozwoju społeczno-gospodarczym świata (KN; KP; KS; KM).

Wymagania szczegółowe. Uczeń:

- korzysta z różnych źródeł informacji geograficznej (map, danych statystycznych i innych dostępnych materiałów źródłowych na www.scholaris.pl);
- odczytuje, analizuje, wnioskuje i porównuje dane statystyczne i mapy różnej treści;
- przedstawia zalety i wady różnych rodzajów transportu;
- charakteryzuje uwarunkowania rozwoju transportu w wybranych państwach świata;
- charakteryzuje zróżnicowanie sektora usługowego;
- analizuje strukturę usług w Polsce i innych wybranych państwach świata;
- analizuje stopień zaspokojenia potrzeb na usługi podstawowe i wyspecjalizowane w państwach o różnym poziomie rozwoju gospodarczego;

- wyjaśnia znaczenie usług komunikacyjnych (transportu i łączności), edukacyjnych, finansowych i turystycznych oraz handlowej wymiany towarowej w rozwoju gospodarczym Polski.

IX. Blok tematyczny: Przyczyny zróżnicowania środowiska przyrodniczego Polski (17 godz.)

Zakres treści: regionalne zróżnicowanie środowiska przyrodniczego Polski: podział na regiony fizycznogeograficzne, budowa geologiczna i zasoby surowcowe, ukształtowanie powierzchni, sieć wodna, warunki klimatyczne, formy ochrony przyrody, stan środowiska przyrodniczego, człowiek a środowisko przyrodnicze, zasady rozwoju zrównoważonego, odpowiedzialność za stan środowiska przyrodniczego. Pp. Działy: XIV (1 – 11); XIII (8 – 10); XVI (1 – 2). (korelacja z fizyką, chemią i biologią)

87/88. Temat. Jak możemy żyć w zgodzie z zasadami zrównoważonego rozwoju? (WebQuest)

89. Temat. Czy można mówić o regionalnym zróżnicowaniu środowiska przyrodniczego?

90. Temat. Dlaczego wydzielono regiony fizycznogeograficzne w Polsce?

91. Temat. Charakterystyka regionu fizycznogeograficznego miejsca zamieszkania uczniów.

92/93. Temat. Jakie procesy wpłynęły na powstanie surowców mineralnych?

94/95. Temat. Procesy zewnętrzne modelujące rzeźbę powierzchni Polski.

96. Temat. Ukształtowanie powierzchni Polski.

97. Temat. Konsekwencje zmian klimatu w Polsce.

98. Temat. Jak człowiek wpływa na warunki klimatyczne w Polsce?

99. Temat. Stan wód powierzchniowych w Polsce.

100. Temat. Znaczenie turystyczne jezior.

101. Temat. Czy Polsce grozi niedobór wody?

102. Temat. Cechy środowiska przyrodniczego Morza Bałtyckiego.

103. Temat. Czy istnieje konieczność działań w celu ochrony przyrody?

104/105. Lekcje do dyspozycji nauczyciela.

Powtórzenie i sprawdzian

Opis działań:

W tej części uczniowie przypominają sobie umiejętności i informacje o Polsce (szkoła podstawowa), a są to:

- analiza: map różnej treści, danych klimatycznych dotyczących Polski;
- opis: wydarzeń z przeszłości geologicznej Polski, zasobów naturalnych Polski i regionu;
- wyjaśnienie: genezy skał charakterystycznych dla regionu zamieszkania, zależności pomiędzy budową geologiczną a rzeźbą terenu, pojęć: region geograficzny, dominanta, klimat, wody powierzchniowe, sieć rzeczna, jezioro, gleby, biosfera;
- projektowanie pracy badawczej na zadany temat;

- wskazanie i omówienie związków i zależności w środowisku przyrodniczym;
- dobieranie zakresu treści do opisu cechy dominującej w wybranych regionach geograficznych;
- planowanie i realizacja wycieczki po regionie lub wybranej krainie geograficznej.

W dalszym ciągu kształcimy umiejętności czytania map tematycznych Polski oraz utrwalamy poznane na wcześniejszych lekcjach pojęcia. Należy dokonać oceny środowiska przyrodniczego pod kątem różnych form działalności człowieka, przedstawić główne cechy i stan środowiska przyrodniczego Morza Bałtyckiego. Uczeń dostrzega potrzebę ochrony wód Morza Bałtyckiego, a w terenie skutki, zarówno pozytywne, jak i negatywne, działalności człowieka w środowisku przyrodniczym, ponadto ocenia tempo i kierunki zmian w środowisku przyrodniczym. W tej części należy przypomnieć informacje o regionie zamieszkania ucznia (Przyroda). Tematy z tej części mogą być realizowane różnorodnymi metodami, rozpoczynając od mapowania pojęć po metody SWOT lub 653.

Trzeba odnosić się do wiedzy znanej uczniowi i podkreślać, jak pozyskiwać informacje z różnych źródeł o regionie zamieszkania (np. urzędy gminy); uczniowie mogą również przygotować ankiety – umiejętność przydatna w dalszej karierze zawodowej; wskazana jest tu współpraca z nauczycielem j. polskiego (poprawność w formułowaniu pytań w ankiecie).

Kompetencje realizowane na lekcjach w bloku IX:

zajęcia terenowe: czytanie mapy, orientacja mapy w terenie, aktualizacja mapy, szkic, plan, mapa topograficzna, interpretacja zdjęć lotniczych i satelitarnych obszaru zajęć terenowych, dokumentowanie przeprowadzonych obserwacji, planowanie i realizacja wycieczki po regionie lub wybranej krainie geograficznej (KS; KP; KN; KWJ);

- analizowanie map różnej treści, danych klimatycznych, diagramów klimatycznych, profili geologicznych, tabel stratygraficznych, prezentacji multimedialnych (KN; KP; KS; KM);
- stawianie hipotez badawczych (KN);
- wskazywanie zależności budowa geologiczna – rzeźba terenu (KN);
- wskazywanie zależności rzeźba terenu – klimat (KN);
- wskazywanie zależności, np. klimat – geologia – wody (i innych) (KN);
- wykazywanie związków i zależności w środowisku przyrodniczym (KN);
- dobieranie zakresu treści do opisu cechy dominującej w wybranych regionach (KN);
- przedstawianie wniosków wynikających z analizy informacji, np. z aplikacji GIS (KC; KN; KM).
- Wymagania szczegółowe. Uczeń:
 - analizuje mapy różnej treści, dane klimatyczne, diagramy klimatyczne, profile geologiczne, tabele stratygraficzne, prezentacje multimedialne;
 - stawia hipotezy badawcze;
 - wskazuje zależności budowa geologiczna – rzeźba terenu;

- wskazuje zależności rzeźba terenu – klimat;
- wskazuje zależności klimat – geologia – wody i inne;
- wykazuje związki i zależności w środowisku przyrodniczym;
- dobiera zakres treści do opisu cechy dominującej w wybranych regionach;
- przedstawia wnioski wynikające z analizy informacji, np. statystycznych i aplikacji GIS.

X. Blok tematyczny: Społeczeństwo i gospodarka Polski (14 godz.)

Pp. Działy: XVI (1 – 2); XV (1 – 14) (korelacja z WOS, matematyką)

Zakres treści: rozmieszczenie ludności i struktura demograficzna, saldo migracji, struktura zatrudnienia i bezrobocie, urbanizacja i sieć osadnicza, warunki rozwoju rolnictwa, restrukturyzacja przemysłu, gospodarka morską Polski: środowisko przyrodnicze, wykorzystanie gospodarcze, sieć transportowa, atrakcyjność turystyczna.

107. Temat. Dlaczego w Polsce występuje zróżnicowanie gęstości zaludnienia?

108. Temat. Czy struktura demograficzna Polski jest korzystna dla gospodarki?

109. Temat. Jakie widać skutki przemian demograficznych dla gospodarki?

110. Temat. Czy migracja to szansa czy zagrożenie dla gospodarki?

111. Temat. Przemiany w strukturze zatrudnienia.

112. Temat. Zmiany w osadnictwie w XXI wieku, ich przyczyny i skutki.

113. Temat. Zmiany w rolnictwie XXI wieku, czyli skąd mamy żywność?

114. Temat. Perspektywy rozwoju polskiego przemysłu w XXI w.

115. Temat. Znaczenie gospodarki morskiej.

116. Temat. Rola uczelni w tworzeniu nowoczesnych technologii dla gospodarki.

117. Temat. Zmiany w roli transportu w XXI wieku.

118. Temat. Kultura i jej rola w życiu społeczeństw.

119. Temat. Projektujemy poznanie ciekawych miejsc w swoim regionie.

120. Lekcja dodatkowa

Powtórzenie i sprawdzian

Opis działań:

Umiejętności, jakie nabył uczeń na wcześniejszych etapach kształcenia:

- wyjaśnia podstawowe pojęcia i terminy demograficzne: gęstość zaludnienia, struktura płci i wieku, przyrost naturalny i rzeczywisty, zatrudnienie, bezrobocie, miasto, metropolia, urbanizacja, konurbacja, aglomeracja, migracje,
- wyjaśnia pojęcia z rolnictwa: rolnictwo intensywne, warunki przyrodnicze naturalne i antropogeniczne, użytkowanie ziemi, uprawy, chów zwierząt,
- wymienia cechy polskiego rolnictwa,
- omawia strukturę źródeł energii w Polsce,
- wyjaśnia zmiany zachodzące w przemyśle,
- omawia tempo rozwoju usług w Polsce, wyjaśnia ich znaczenia dla sprawnego funkcjonowania gospodarki,
- wyjaśnia rolę nowoczesnej łączności oraz transportu.

Ta część dotyczy tematyki demograficznej, rolnictwa i przemysłu, usług w Polsce; warto pamiętać, że niektóre zagadnienia omawiane były już wcześniej, np. procesy urbanizacyjne na świecie, rolnictwo, przemysł. Należy sprawdzić, czy uczeń przyswoił sobie poznane wcześniej terminy i potrafi zastosować je w praktyce, np. czy korzysta z różnych źródeł informacji geograficznych, a także – czy poprawnie odczytuje, analizuje, porównuje, wykazuje różnice, charakteryzuje, przetwarza informacje statystyczne. Należy w tej części odnieść informacje demograficzne dotyczące Polski do regionu zamieszkania ucznia. Podczas realizacji tych treści należy korzystać z najnowszych informacji statystycznych, np. wojewódzkich (dane zebrane z GUS lub gmin). Należy uczulić ucznia na wszelkie dane dotyczące ludności przekazywane w mediach, a następnie odnieść się do ich rzetelności. Następnie omówić wybrane zagadnienia dotyczące cech polskiego rolnictwa, struktury źródeł energii w Polsce, zmian zachodzących w przemyśle; uczeń powinien scharakteryzować gospodarkę morską Polski oraz podejmować dyskusje na temat możliwości jej rozwoju na podstawie zebranych materiałów źródłowych.

W tym bloku należy omówić tempo rozwoju usług w Polsce, ich znaczenie dla sprawnego funkcjonowania gospodarki, nowoczesnej łączności oraz sprawnie działającego transportu. Wszystkie omawiane zagadnienia porównujemy z regionem zamieszkania ucznia. Warto omówić z uczniami zmiany w krajobrazie spowodowane rozwojem, np. komunikacji, powstaniem autostrady, nowego miejsca zatrudnienia dla mieszkańców regionu, wpływ budowy autostrady na środowisko przyrodnicze itp. Metody stosowane na lekcji to: analiza materiałów źródłowych, burza mózgów, ranking ważności, metaplan, rybi szkielet i inne metody problemowe. Warto wskazać uczniowi, jak wiedza może być przydatna w życiu prywatnym i zawodowym.

Kompetencje realizowane na lekcjach w bloku X:

Zajęcia w terenie: projektowanie tras wycieczki uwzględniającej wybrane grupy atrakcji turystycznych w miejscowości lub regionie oraz realizacja wycieczki w terenie, z wykorzystaniem mapy i odbiornika GPS, prace badawcze w regionie (opracowanie ankiet badawczych, przeprowadzenie wywiadu, analiza otrzymanych informacji, wyciągnięcie wniosków i ich prezentacja) (KN; KM; KP; KS; KWJ);

- korzystanie z różnych źródeł informacji geograficznej (KC; KM; KN);
- odczytywanie z mapy informacji dotyczących rozmieszczenia ludności, analizowanie informacji, porównywanie, wykazywanie różnic w rozmieszczeniu ludności (KM);
- analizowanie diagramów i wykresów, np. struktury demograficznej ludności Polski (KM);
- obliczanie wskaźnika urbanizacji, salda migracji (KM);
- wyjaśnianie problemów demograficznych regionu zamieszkania (KN);
- formułowanie twierdzenia o prawidłowościach w zakresie rozmieszczenia ludności i wyjaśnianie przyczyny jego zróżnicowania (KN);
- wyjaśnienie przyczyny i problemów związanych z rozwojem dużych miast (KN; KS);

- przedstawianie graficznych kierunków migracji i wyjaśnienie korzyści i zagrożeń dla Polski/regionów związanych z migracją (KM; KC);
- analizowanie rynku pracy w regionie, np. danych statystycznych lub wywiadu przeprowadzonego przez ucznia lub zespół uczniowski (KC; KM);
- analizowanie: przyczyn przemian strukturalnych w przemyśle i rolnictwie Polski po 1989 r. i ocenianie ich skutków, zmian w strukturze zatrudnienia, przyczyn bezrobocia i przestrzennego zróżnicowania rynku pracy w Polsce, zmian i zróżnicowania sieci transportu w Polsce (KC; KM; KS);
- weryfikowanie hipotez dotyczących perspektyw rozwoju przemysłu zaawansowanych technologii w Polsce (KN);
- omawianie głównych węzłów transportowych i przedstawianie ich znaczenia dla gospodarki kraju (KN);
- prezentowanie obiektów stanowiących dziedzictwo kulturowe Polski na przykładzie wybranego regionu lub szlaku turystycznego (KN; KK).

Wymagania szczegółowe. Uczeń:

- odczytuje informacje z różnych źródeł geograficznych;
- odczytuje z mapy informacje dotyczące rozmieszczenia ludności, a następnie analizuje informacje, porównuje, wykazuje różnice w rozmieszczeniu ludności, charakteryzuje/ opisuje rozmieszczenie ludności;
- analizuje diagramy i wykresy, np. strukturę demograficzną ludności Polski;
- oblicza wskaźnik urbanizacji, saldo migracji;
- wyjaśnia główne problemy demograficzne regionu zamieszkania;
- formułuje twierdzenia o prawidłowościach w zakresie rozmieszczenia ludności i wyjaśnia przyczyny jego zróżnicowania;
- wyjaśnienia przyczyny i problemy związane z rozwojem dużych miast;
- przedstawia graficzne kierunki migracji;
- wyjaśnia korzyści i zagrożenia dla Polski/regionu związane z migracją;
- analizuje rynek pracy w regionie, np. dane statystyczne lub wywiad przeprowadzony przez ucznia lub zespół uczniowski;
- analizuje przyczyny przemian strukturalnych w przemyśle Polski po 1989 r. i ocenia ich skutki;
- omawia: zmiany w strukturze zatrudnienia, przyczyny bezrobocia i przestrzenne zróżnicowanie rynku pracy w Polsce, zmiany i zróżnicowanie sieci transportu w Polsce;
- weryfikuje hipotezy dotyczące perspektyw rozwoju przemysłu zaawansowanych technologii w Polsce;
- wyjaśnia pojęcia z rolnictwa: rolnictwo intensywne, warunki przyrodnicze naturalne i antropogeniczne, użytkowanie ziemi, uprawy, chów zwierząt;
- wymienia cechy polskiego rolnictwa;
- omawia przyczyny i wskazuje główne węzły oraz terminale transportowe i przedstawia ich znaczenie dla gospodarki kraju;

- prezentuje wartości obiektów stanowiących dziedzictwo kulturowe Polski na przykładzie wybranego regionu lub szlaku turystycznego.

Niezbędne materiały i pomoce dla każdego bloku:

Atlasy geograficzne – Polska, roczniki statystyczne, mapy konturowe, dostęp do Internetu i narzędzi tworzenia wykresów. Pomocą jest strona www.scholaris.pl czy platforma Eduscience, gdzie nauczyciel znajdzie nowe informacje do danego tematu, np. rozmieszczenie ludności, procesy urbanizacyjne w Polsce, struktura zatrudnienia w Polsce w porównaniu z innymi państwami Europy.

Najczęściej stosowane metody na lekcji to praca z mapą i danymi statystycznymi, a w szczególności analiza materiałów źródłowych. Stosujemy mapowanie pojęć, metody giełdy pomysłów, rankingu ważności, metaplanu i inne problemowe.

IV. WSKAZÓWKI METODYCZNE

Według Wincentego Okonia (1987 r., Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej, PWN, Warszawa) metody dzielą się na: podające (uczenie się przez przyswajanie), asymilacji wiedzy, problemowe (uczenie się przez odkrywanie), samodzielnego dochodzenia do wiedzy, waloryzacyjne (uczenie się przez przeżywanie), eksponujące, praktyczne (uczenie się przez działanie).

Z kolei według Czesława Kupisiewicza (2005 r., Podstawy dydaktyki, WSiP) metody dzieli się na: oparte na posługiwaniu się słowem – metody słowne, oparte na obserwacji i pomiarze – metody oglądowe (pokaz, pomiar), oparte na działalności praktycznej uczniów, np. gier dydaktycznych. Zaś Richard Arends (1998 r., Uczmy jak się uczyć, Warszawa, WSiP) wskazuje na motywacje uczenia się w grupie i rolę klas integracyjnych w procesie kształcenia. Na lekcjach geografii należy pracować metodami problemowymi, ekspresją, np. stoliki eksperckie, mapowanie pojęć, gra dydaktyczna, drama, obserwacje i doświadczenia przyrodnicze. Jak widać, ważne jest odejście na lekcjach geografii od metod podających i przejście do kształcenia poszukującego. Stosujemy na lekcji różnego rodzaju ćwiczenia z filmem, tekstem źródłowym, diagramami, mapami czy zdjęciami. Pracując z nimi, kształtujemy myślenie, ale również kompetencje matematyczne, cyfrowe, społeczne. Zdjęcia/ilustracje czy tekst źródłowy dają możliwość kształcenia kompetencji językowych (korelacja z nauczycielami uczącymi języka polskiego, angielskiego i innych). Wśród metod i technik warto stosować, np. drzewko decyzyjne, rybi szkielet, ranking trójkątny (są to metody graficznego prezentowania/rozwiązywania problemu), a także stoliki eksperckie, dyskusje czy analiza SWOT. Praca w grupie to kompetencje społeczne i przedsiębiorczości. Jest to też sposób na indywidualizację procesu kształcenia, która daje możliwość przydzielenia zadań w grupach na różnych poziomach, np. inne zadania dla uczniów zdolnych, a inne dla uczniów słabych

(różne skale trudności). Różnicujemy w ten sposób tempo nauczania i mamy wpływ na zakres treści kształcenia.

Zgodnie z zapisem w Podstawie programowej, realizacja treści geograficznych powinna odbywać się przez stosowanie metod umożliwiających rozwijanie umiejętności obserwacji krajobrazów, zjawisk, procesów naturalnych i antropogenicznych podczas zajęć w terenie (obowiązkowych i realizowanych w znacznie większym wymiarze niż dotychczas).

Technologie cyfrowe można wykorzystywać do pozyskiwania informacji o środowisku geograficznym i działalności człowieka, a także tworzenia własnych prezentacji (uczniowie zdolni*), np. jak przebiega proces wybuchu wulkanu, jakie zmiany w środowisku zaobserwujemy po przejściu fali tsunami lub lawiny błotnej czy osuwiska skalnego. Poszerza to wiedzę ucznia i uczy, jak wykorzystać technologię cyfrową do pozyskiwania nowych informacji przydatnych, np. podczas planowania wyjazdów do krajów egzotycznych. Z kolei metodę projektu planuje się w celu stworzenia warunków dla uczniów zainteresowanych geografią do podejmowania przez nich badań terenowych oraz konfrontowania informacji pozyskanych z różnych źródeł wiedzy geograficznej (w tym zasobów cyfrowych) z samodzielnie zgromadzonymi danymi i ich prezentacją. Organizując debaty, konkursy, wystawy fotograficzne i inne formy prezentacji stwarzamy warunki do rozbudzenia ciekawości świata, poznania przez uczniów swoich własnych możliwości i pasji przydatnych w życiu dorosłym. Stosowanie lekcji wyprzedzających*, na które uczeń sam przygotowuje materiały i prezentacje, uczy umiejętności weryfikacji informacji dostępnych w Internecie, bowiem nie wszystkie można przyjmować bezkrytycznie. Wprowadzenie na lekcję geografii takich metod i środków, które tworzą warunki do dostrzegania piękna otaczającego świata w różnych jego aspektach, sprzyja umiejętności dostrzegania wartości przyrody i obiektów dziedzictwa kulturowego, a więc są to warunki do kształtowania kompetencji społecznych i przedsiębiorczości. Wskazując uczniowi konkretne teksty źródłowe, filmy czy prezentacje kształcimy w szczególności kompetencje językowe i cyfrowe.

Podstawowymi metodami badawczymi umożliwiającym uczniowi poznawanie środowiska geograficznego są obserwacje bezpośrednie i pomiary. Szczególną rolę pełnią zajęcia w terenie (muzeum, uniwersytet, Centrum Nauki Kopernik i inne), które służą konstruowaniu wiedzy ucznia w procesie bezpośredniego poznawania rzeczywistości. Dlatego też szkoła powinna zapewnić warunki do bezpiecznego prowadzenia przez uczniów prac badawczych oraz obserwacji terenowych. Główną ideą prowadzenia obserwacji i badań terenowych jest kształtowanie u uczniów nawyku obserwowania środowiska geograficznego, ukazywanie ogromnych możliwości wykorzystania wyników tych obserwacji w rozumieniu zjawisk i procesów zachodzących w środowisku, w którym uczeń żyje. Ważne jest również nawiązywanie bezpośrednich kontaktów z mieszkańcami, przeprowadzanie ankiet czy wywiadów kształtujących kompetencje społeczne, ważne w życiu dorosłym i przyszłej pracy

zawodowej. Mapa w kształceniu geograficznym podczas zajęć terenowych jest najważniejszym narzędziem służącym zarówno do prezentacji informacji przestrzennych o rzeczywistości, jak i do pozyskiwania innych informacji. Kolejną metodą jest metoda WebQuest, opisana *m.in.* przez Marię Wilk, Marka Szafrąca (Innowacyjne metody kształcenia, Katowice, 2010 r.) jako samodzielna i twórcza praca ucznia, która powinna być realizowana przynajmniej jeden raz w semestrze. Jest metodą wywodzącą się z konstruktywizmu, która wykorzystuje zainteresowanie ucznia Internetem i uczy przemyślanego i konstruktywnego korzystania z danych uzyskanych z tego źródła. Posługując się tą metodą niezbędne jest zaplanowanie koniecznych etapów do pracy. Kompetencja ta ważna jest w planowaniu i ocenie swoich możliwości i potrzeb.

Etapy do pracy metodą WEBQUESTU to:

Wprowadzenie – tekst inspirujący do pracy. Zadanie/zadania – dla poszczególnych grup. Proces – co należy zrobić, aby rozwiązać zadania. Źródła – lista linków do zasobów dostępnych w sieci, potrzebnych do rozwiązania poszczególnych zadań. Ewaluacja (kryteria ocen). Podsumowanie projektu – prezentacja.

V. KONTROLA I OCENA OSIĄGNIĘĆ UCZNIĄ

Bolesław Niemierko opisał sposoby oceniania w książce *Między oceną szkolną a dydaktyką* (WSiP, Warszawa, 1991 r.). Zamieścił tam ciekawe spostrzeżenia dotyczące współczesnego spojrzenia na ocenę szkolną. Richard Arends (1998 r., Warszawa, WSiP, *Uczmy się nauczać*) sporo uwagi poświęca na kontrolę i ocenę, między innymi w klasach integracyjnych. Stosowane przez nauczyciela zróżnicowane sposoby oceniania mają wzmacniać ucznia w jego procesie uczenia się. Nie jest to łatwe zadanie. Jednym ze sposobów może być ograniczenie roli nauczyciela w ocenianiu prac uczniów i zachęcenie ich do oceny koleżeńskiej i samooceny, ale trzeba uczniów na początku tego nauczyć. Takim początkiem może być wskazanie, co uczniowie wiedzą, a czego nowego nauczą się na bieżącej lekcji, dlatego nauczyciel powinien stworzyć listę z informacjami „to już wiesz”, która powinna być zaprezentowana uczniom bądź na danej lekcji, bądź na lekcji poprzedzającej. Jeśli uczeń ma braki, może się przygotować. Jest to punkt wyjścia do oceny na lekcji (element oceniania kształtującego – uczeń wie, czego od niego oczekuje nauczyciel). Kolejnym elementem oceny powinna być praca na lekcji i osiągnięte wyniki. Każda ocena powinna (na tym etapie) być uzasadniona w wersji słownej – opisowej, np. dzisiaj ładnie pracowałeś/aś, byłeś/aś aktywna/y, ćwiczenia/zadania wykonane zostały poprawnie ze szczególną starannością. Wyróżnia się dwa rodzaje oceniania – wewnątrzszkolne i zewnętrzne.

Ocenianie wewnątrzszkolne

Ocenianie prowadzą nauczyciele w szkole, zgodnie z wewnątrzszkolnym systemem oceniania. Ustalają oceny bieżące z nauczanego przedmiotu, w tym z geografii. Takie ocenianie ma na celu sprawdzanie wiedzy i umiejętności uczniów w celu rozpoznania osiągnięć. Duży nacisk kładzie się na zrozumienie wiadomości i opanowanie określonych w programie umiejętności.

Nauczyciel ocenia uczniów, jeśli chce uzyskać informacje: w jakim stopniu uczniowie opanowali wyznaczone cele, jak przebiega proces uczenia się, jakie podjąć decyzje dotyczące dalszego kształcenia oraz jak planować określone w programie zadania do rozwiązania. Ocenianie służy też do porównywania osiągnięć danego ucznia z osiągnięciami innych uczniów w klasie oraz do ustalenia odpowiednich kryteriów.

Ocenianie jest dobre, gdy jest w nim miejsce na refleksję dotyczącą procesu kształcenia, mierzy bowiem indywidualne postępy ucznia; uczeń dostaje informację zwrotną na temat swoich osiągnięć oraz jasno sformułowane kryteria oceniania.

W diagnozowaniu osiągnięć ucznia stosowane są następujące narzędzia: ankieta, test, karty pracy i prace pisemne. Testy powinny zawierać różne typy zadań, np. zamknięte i otwarte, które sprawdzają rozumienie treści kształcenia zamieszczonych w Podstawie programowej. Bieżące sprawdzanie i ocenianie osiągnięć uczniów pozwala na systematyczne rozpoznawanie sukcesów i trudności w uczeniu się.

Odgrywa ono ważną rolę w regulowaniu aktywności i inspirowaniu uczniów do aktywności poznawczej. Na zakończenie cyklu kształcenia powinien być przeprowadzony sprawdzian sumujący, którego celem jest ustalenie poziomu osiągnięć edukacyjnych każdego ucznia, wyrażonego stopniem szkolnym. Warto pamiętać, że ocenę powinna cechować rzetelność, trafność i obiektywizm.

Osiągnięcia ucznia powinny być oceniane zgodnie z przedmiotowym systemem oceniania – opracowanymi kryteriami ocen w zakresie wymagań podstawowych i ponadpodstawowych. Kryteria ocen powinny być zgodne z podstawą programową i szkolnym systemem oceniania, a także z wytycznymi z Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej. Ocena osiągnięć ucznia musi być jawna i obiektywna, nie powinna być zaniżona, gdyż zniechęca ucznia. Oceny nie można też zawyżać, gdyż może to prowadzić do demoralizacji ucznia i również zniechęcić do dalszej pracy. Dlatego ocenianie powinno być szczegółowo zaplanowane, co pozwoli nauczycielowi na dostrzeżenie indywidualnych potrzeb uczących się i dostosowanie metod oraz form pracy do określonego ucznia; konieczne jest uwzględnienie poziomu możliwości ucznia zgodnie z zaleceniami, np. pedagoga szkolnego. Nauczyciel powinien przedstawić na pierwszych zajęciach wymagania dotyczące nauczanego przedmiotu oraz informacje, jak uczniowie będą oceniani. Znajomość zasad i kryteriów oceniania uczniowie akceptują i określają jako sprawiedliwe i obiektywne, zachęcające ich do aktywnego udziału w procesie uczenia się.

Zadania na sprawdzianach i testach powinny być punktowane zgodnie z wcześniej przygotowanym schematem oceniania, podobnym do tego, jaki znajduje się w arkuszach egzaminacyjnych.

Samoocena i ocena wzajemna

W nowoczesnej dydaktyce coraz częściej stosujemy samoocenę i ocenę wzajemną. Uczeń ma być w centrum procesu nauczania – uczenia się, nie może go również zabraknąć w ocenianiu. Większość nowoczesnych podręczników ma karty samooceny, dzięki którym uczeń sam może sprawdzić czego się już nauczył i w jakim stopniu opanował dany zakres materiału. Zachęcanie uczniów do samooceny wzmacnia ich motywację do nauki i przyczynia się do wzrostu ich autonomii. Taką samą funkcję spełnia ocena wzajemna. Uczniowie sprawdzają prace swoich kolegów (można to zrobić przy tzw. szybkich kartkówkach).

Ocenianie Zewnętrzne jest organizowane przez okręgowe komisje egzaminacyjne.

Jak planujemy ocenianie?

1. Faza przygotowawcza. Zadajemy sobie pytania: w jakim celu oceniamy?, co będziemy oceniali: wiadomości czy umiejętności?, jaki typ oceniania wybierzemy (diagnostyczny, sumujący czy kształtujący)? Określamy również kryteria oceniania.
2. Faza przygotowania zadań sprawdzających. Mogą to być gotowe zadania przygotowane przez wydawnictwa lub tzw. testy nauczycielskie.
3. Faza sprawdzenia zadań z zastosowaniem odpowiedniej punktacji.
4. Analiza osiągniętych przez ucznia wyników. Jest czymś, co pozwoli nauczycielowi na ustalenie dalszego planu działania, zaplanowanie strategii kształcenia, ustalenie pomocy, jakiej należy udzielić uczniom i podjęcie działań (refleksja).

Aby móc zaplanować ocenianie należy wypisać umiejętności, które będziemy oceniać, następnie wybrać najważniejsze, przydzielić punkty lub inną formę opisu osiągnięć ucznia, np. czytanie rysunku poziomicowego na mapie, wyszukiwanie i gromadzenie informacji, ocenianie informacji, selekcjonowanie informacji, interpretacja danych na podstawie źródeł informacji, pomysłowość podczas rozwiązywania problemu oraz rozwiązywanie zadań.

Ocena wypowiedzi ustnej powinna uwzględnić: merytoryczność, płynność wypowiedzi, poprawność wyboru formy wypowiedzi względem pytania, spójność logiczną wypowiedzi, poprawne stawianie tezy, trafność w wyborze przykładów i argumentów, poprawność opisu zjawiska lub procesu, uwzględnienie wniosków.

Ocena prac pisemnych powinna uwzględnić: trafność wniosków kończących wypowiedź, zgodność treści z tematem, uwzględnienie w opisie elementów: wstęp, rozwinięcie, wniosek, poprawność merytoryczną i językową, różnorodność wykorzystanych źródeł informacji. Możemy tworzyć karty obserwacji, które mogą służyć do obserwacji grup podczas zajęć w terenie lub klasie. Można stworzyć karty samoobserwacji, gdzie w grupie uczniowie mają przydzielone zadanie, jest wyznaczony lider i obserwator pracy w grupie. Przygotowany arkusz oceniania kształtującego ucznia powinien zawierać, *m.in.* informacje:

1. W pracy tej znajdują się dobrze dobrane przykłady, np.:
2. Należy poprawić
3. Wskazówki – w jaki sposób uczeń powinien poprawić pracę,

4. Wskazówki – w jakim kierunku uczeń powinien pracować dalej.

Ocenianie ucznia z obniżonymi wymaganiami Zgodnie z zasadą edukacji włączającej, najważniejszym celem jest elastyczność, a więc przyjęcie, że uczniowie uczą się w różnym tempie, a nauczyciel wspiera ich proces uczenia się. Edukacja włączająca dąży do wspierania procesu rozwoju każdego ucznia. Należy zwrócić uwagę na wszystkie aspekty rozwoju: zarówno emocjonalny, poznawczy, twórczy, społeczny, fizyczny, jak i moralny. Są uczniowie, którzy wymagają większego wsparcia emocjonalnego, inni większego wsparcia w nauce, odpowiedniego dostosowania materiału, jeszcze inni wsparcia technicznego, takiego jak aparaty słuchowe, maszyny Brajla lub dostosowania architektoniczne. Zadaniem szkół włączających jest rozpoznanie i wspieranie różnorodnych potrzeb uczniów.

U wielu uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi obserwuje się duży stopień niepewności co do swojej wiedzy i umiejętności. Bardzo ważne jest więc podkreślanie najmniejszych nawet osiągnięć i motywowanie ich do wysiłku. Szczególnie istotne jest uświadamianie i podkreślanie przez nauczyciela mocnych stron ucznia na tle klasy i wzmacnianie jego samooceny, dzięki czemu łatwiej mu będzie pokonywać trudności oraz podejmować nowe wyzwania.

Nauczyciel podczas oceny ucznia z obniżonymi wymaganiami powinien wiedzieć, że np. pracując z uczniami z dysleksją, uczeń może mieć kłopoty z właściwym określeniem kierunków lub szybkim czytaniem poleceń. Nauczyciel musi też mieć na uwadze trudności ucznia w zapamiętywaniu, np. pojęć, nazw własnych. Uczeń z dysgrafią może mieć kłopoty z wykonaniem rysunku lub poprawnym wypełnieniem tabel, dlatego można zaproponować korzystanie na lekcji np. z tabletek. Warto częściej powtarzać materiał, który uczeń powinien zapamiętać, stosować techniki na skojarzenia i inne aktywne metody, które ułatwiają zapamiętanie, można odpytywać indywidualnie z ławki. Po rozpoznaniu (diagnoza poparta obserwacją oraz rozmową z wychowawcą i pedagogiem szkolnym) nauczyciel przygotowuje odpowiednie zestawy zadań do wykonania przez ucznia ze SPE. Dla ucznia zdolnego nauczyciel przygotowuje np. zestawy zadań dodatkowych, takich które inspirują młodego człowieka do działania zgodnie z jego zainteresowaniami, zachęca do dyskusji na lekcji lub przydziela uczniowi zdolnemu rolę asystenta podczas prac w grupie.

Nauczyciel wiedząc, że ma w klasie ucznia wobec którego należy zastosować indywidualizację, zarówno w procesie nauczania, jak i w ocenianiu, powinien najpierw rozpoznać sytuację, a następnie zastosować odpowiedni sposób prowadzenia lekcji. W nauczaniu zindywidualizowanym nauczyciel dostosowuje tok lekcji do predyspozycji określonej grupy uczniów. Planuje stosowanie różnych form pracy w nauczaniu geografii w taki sposób, aby każdy uczeń w klasie miał możliwość pracy w swoim własnym rytmie i na odpowiednim dla siebie poziomie. Ellen Winner uważa, że uczniowie utalentowani przejawiają zainteresowanie i motywację do nauki tylko w dziedzinie, w której są utalentowani, dlatego jeśli rozpoznamy talent geografa,

można zaangażować takiego ucznia do pracy w grupie. Uczeń taki ma dużą łatwość w tworzeniu nowych pomysłów, łatwość w wypowiedaniu się i ciekawość poznawczą.

Pracując z uczniami w zespołach można stosować dwa rodzaje pracy w grupie:

a) Uczniowie pracują w różnym tempie i różny sposób, w grupach. Znajdują się tam uczniowie o różnych uzdolnieniach i możliwościach, mogą to być grupy dwuosobowe, jak i czteroosobowe. Zazwyczaj uczniowie zdolni w takiej grupie przejmują funkcję lidera, a pozostali przyglądają się pracy, z czasem włączają się do pracy w grupie.

Ważne! Prezentacja wyników pracy grupy powinna być przekazana najślabszemu uczestnikowi grupy, a pozostali uczestnicy grupy powinni jego prezentację uzupełniać.

b) Uczniowie pracują w zespole jednorodnym (w grupie są uczniowie o podobnych możliwościach i predyspozycjach); taka grupa pozwala nauczycielowi na przygotowanie zadań o podobnym zakresie wiedzy i umiejętności. Jest to szczególnie użyteczna technika w przypadku klasy o zróżnicowanych możliwościach. I tak np. uczniowie zdolni mogą wykonać mapę aktualnych konfliktów zbrojnych w wersji elektronicznej, a do współpracy można zaprosić dyslektyka, który dobrze da sobie radę pracując z komputerem. Z kolei uczniowie z problemami z koncentracją mogą skupić się tylko na jednym konflikcie zbrojnym itp.

Oceniając pracę uczniów w grupie można stworzyć kartę obserwacji grupy, np.:

dla Grupy 1:

1. obserwacja lidera

a) czy podejmuje się roli lidera TAK NIE

b) czy wykonuje zadania wynikające z roli lidera TAK NIE

c) w jakim stopniu jego postawa świadczy o odpowiedzialności za powierzone zadania lidera.....

d) czy akceptuje decyzje grupy TAK NIE

e) czy pomaga pozostałym członkom grupy TAK NIE

2. Najślabszym ogniwem w grupie jest.....

3. Rolę sprawozdawcy przejął.....

4. Samoocena pracy grupy.....

Ocena postępów ucznia ze SPE – nauczyciel tworzy własną kartę obserwacji osiągnięć ucznia, np.:

1. Uczeń współpracuje w grupie TAK NIE

2. Poczynił postępy względem lekcji poprzedniej TAK NIE

W jakim zakresie.....

VI. EWALUACJA PROGRAMU

Ewaluacji powinny być poddane działania i efekty tych działań zapisane w programie nauczania. Narzędziem do przeprowadzenia ewaluacji powinna być:

A. Ankieta na wejściu i po zakończeniu wybranych zadań, np. WebQuestu. Na tym etapie kształcenia proponuję pytania zamknięte.

B. Obserwacja w celu poznania zespołu klasowego podczas lekcji. Warto wtedy zadać sobie pytanie, co będziemy obserwować, np. czy uczeń jest organizatorem i przejmuje rolę lidera w grupie, czy jest sumiennym wykonawcą poleceń, czy jest osobą twórczą czy odtwórczą. Można przeprowadzić ewaluację programu po pierwszym semestrze albo po zakończeniu roku szkolnego, w celu wprowadzenia ewentualnych zmian w procesie kształcenia uczniów, dostosowując go do ich aktualnych potrzeb edukacyjnych, np. uczniowie świetnie opanowali kompetencje językowe, ale mają kłopoty z prowadzeniem obserwacji i doświadczeń; ma to na celu coraz lepsze planowanie działań w danej klasie oraz ich realizacji.

Ewaluacja programu, np. ankieta po pierwszym semestrze lub/i na zakończenie roku szkolnego: (nauczyciel może korzystać z poniższego wzoru ankiety lub ją zmodyfikować)

1) Wstaw znak X przy odpowiedzi, która będzie twoją oceną pracy z programem:

1. Czy ten program nauczania geografii jest zgodny z obowiązującą podstawą programową?

Tak Nie – wyjaśnij dlaczego

2. Czy liczba godzin zaproponowanych w programie umożliwia jego realizację?

Tak Nie – wyjaśnij dlaczego

3. Czy sformułowania tematów są inspirujące dla uczniów?

Tak Nie – wyjaśnij dlaczego

4. Czy sformułowanie wymagań umożliwia pomiar osiągnięć uczniów?

Tak Nie – wyjaśnij dlaczego

5. Czy ten program nauczania spełnia Twoje oczekiwania?

Tak – wyjaśnij dlaczego Nie – wyjaśnij dlaczego

6. Jakie proponujesz zmiany w zapisie tematów lekcji lub liczbie godzin na ich realizację?

.....

2) Można też w kwestionariuszu wykorzystać skalę Likerta, dzięki której uzyskać można odpowiedź dotyczącą stopnia akceptacji analizowanego programu nauczania w różnych zakresach np.:

1. Czy Pana/Pani zdaniem program w zakresie podstawowym jest w pełni zgodny z podstawą programową?

zdecydowanie nie zgadzam się; raczej się nie zgadzam; ani się zgadzam/ani się nie zgadzam; raczej się zgadzam; zdecydowanie się zgadzam.

3) Można również podczas ewaluacji programu zastosować metodę SWOT, wskazując mocne i słabe strony programu, jak i oceniając szanse i zagrożenia w pracy z tym programem.

4) Można też zaproponować inne pytania, np.:

a) Czy program pomaga w planowaniu pracy? TAK NIE

- b) Czy program pomaga w realizacji działań na lekcji? TAK NIE
- c) Czy wykorzystano pomysły metod dydaktycznych? TAK NIE
- d) Czy sposób formułowania celów jest prawidłowy? TAK NIE itp.

VII. ARANŻACJA PRACOWNI GEOGRAFICZNEJ

Ważne jest stworzenie warunków do organizacji prawidłowego procesu dydaktycznego. Aby móc w pełni realizować cele i treści niniejszego programu niezbędna jest nowoczesna, dobrze zorganizowana pracownia geograficzna, wyposażona w sprzęt multimedialny typu laptopy dla nauczyciela i uczniów (przynajmniej 4- 5 do pracy w grupach) z dostępem do Internetu, rzutnik, tablica interaktywna. Ważne jest, aby można było modyfikować ustawienia stolików stosownie do potrzeb uczniów (np. niedowidzących bądź z niedosłuchem) oraz organizacji pracy na danej lekcji (praca w grupach). Bardzo pożądanym byłoby zorganizowanie przy szkole małego „ogródka geograficznego”, wyposażonego w klatkę meteorologiczną z termometrami, barometrem, wiatromierzem, deszczomierzem, amperomierzem, gnomonem słupkowym. Dobrze byłoby też, gdyby w takim ogródku znalazła się mapa fizyczna Polski oraz mapa topograficzna bądź turystyczna miejscowości czy regionu, odpowiednio zabezpieczone przed zawilgoceniem i oprawione na stałe (takie mapy spotykamy w rezerwach przyrody i w parkach krajobrazowych), co umożliwiałoby prowadzenie różnych obserwacji i pomiarów oraz zjawisk związanych z pogodą i klimatem, wysokością Słońca nad widnokreślami oraz lokalizację miejsc, obszarów i obiektów bądź tras zajęć terenowych i wycieczek geograficznych. Wykaz niezbędnych środków dydaktycznych:

- tablica multimedialna, laptop, rzutnik multimedialny, dostęp do Internetu,
- mapy ściennie (fizyczne i tematyczne dla poszczególnych kontynentów i Polski), atlasy geograficzne, atlas zdjęć lotniczych i satelitarnych,
- opracowania statystyczne, słowniki, encyklopedie i czasopisma geograficzne,
- zestawy filmów i animacji na płytach DVD albo CD-ROM,
- ustawienie stolików do pracy w grupie.

Przygotowując się do lekcji w terenie należy przygotować zestaw pomocy niezbędnych podczas zajęć terenowych, np. kompas, taśma miernicza, mapa topograficzna najbliższej okolicy itp.

VIII. POLECANA LITERATURA

1. Arends R. L., *Uczymy się nauczać*, WSiP, Warszawa 1998.
2. Bratkowski A., *Elementy prakseologii, cybernetyki, teorii informacji i teorii podejmowania decyzji*, PTE, Poznań 1974.

3. Brudnik E., Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie. Przewodnik po metodach aktywizujących, Kielce 2000.
4. Dylak S., Konstruktywizm jako obiecująca perspektywa kształcenia nauczycieli, www.cen.uni.wroc.pl/teksty/konstrukcja.pdf.
5. Eby J. W., Jak kształcić uzdolnienia dzieci i młodzieży, WSiP, Warszawa 1998.
6. Gołębiński B. D., Uczenie metodą projektów, WSiP SA, Warszawa 2002.
7. Limont W., Uczeń zdolny. Jak go rozpoznać i jak z nim pracować, GWP, Sopot 2005.
8. Mikina A., Zając B., Metoda projektów w gimnazjum. Poradnik dla nauczyciela i dyrektora gimnazjum, ORE, 2010-2012.
9. Niemierko B., Między oceną szkolną a dydaktyką, WSiP, Warszawa 1991.
10. Okoń W., Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej, PWN, Warszawa 1987.
11. Piaget J., Studia psychologii dziecka, PWN, Warszawa 1966.
12. Piaget J., Psychologia i epistemologia, PWN, Warszawa 1977.
13. Pyrdoł D., Od scenariusza do oceniania – Jak organizować pracę w grupie zróżnicowanej; w: TRENDY, Internetowe Czasopismo Edukacyjne, nr 3/2011, ORE, Warszawa 2011.
14. Strzemieczny J., Jak zorganizować i prowadzić gimnazjalne projekty edukacyjne.
15. Sękowski A. E., Psychologia zdolności. Współczesne kierunki badań, PWN, Warszawa 2005.
16. Szafraniec M., Innowacyjne metody kształcenia, RODN „WOM”, Katowice 2010.
17. Szkurłat E.; Głowacz A., Adamczewska M., Dzieciół-Kurczoba B., Praca z uczniem uzdolnionym geograficznie. Poradnik dla nauczycieli, ORE, Warszawa 2014.
18. Wadsworth J. B., Teoria Piageta. Poznawczy i emocjonalny rozwój dziecka, WSiP, Warszawa 1998.
19. One są wśród nas, MEN: www.cmppp.edu.pl.
20. GIS w szkole. Poradnik dla nauczycieli przedmiotów przyrodniczych, Akademia EduGis. Centrum UNEP/GRID, Warszawa 2011.
21. Geografia w gimnazjum. Zajęcia terenowe. Klasy I – III. Scenariusze, karty pracy.
22. Geografia w szkole. Czasopismo dla nauczycieli: wybrane artykuły dotyczące *m.in.* metodyki pracy w terenie.

Blandyna Zajdler(mgr geografii)

Ukończyła na Uniwersytecie Łódzkim kierunek Geografii na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi, nauczyciel dyplomowany. Pracowała w szkołach podstawowych , gimnazjum jak i liceum ogólnokształcącym w Łodzi. Byłam doradcą metodycznym geografii.

Aktualnie współpracuje z ORKE, jako trener kompetencji kluczowych oraz ośrodkami metodycznymi prowadząc warsztaty dla nauczycieli geografii i przyrody. Autorka podstawy programowej dla przyrody, programów do geografii jak i przyrody, podręczników i materiałów metodycznych dla nauczycieli przyrody i geografii